

Araştırma Makalesi / Research Article

**MODERN KAZAK HİKÂYESİCİLİĞİNDE KÜLTÜREL SÖZ VARLIĞI:
MUHTAR MAGAVİN ÖRNEĞİ**

Gulmira OSPANOVA¹

Öz

Bir dilin kültürel söz varlığı, kültürü oluşturan tüm unsurları içeren bir söz hazinesidir. O dili konuşan halkın dünyaya bakışının, kültürel kodlamalarının saklı olduğu bir hazine hükmündedir. Kazak Türkçesinin kültürel söz varlığının yazar Muhtar Magavin'in bazı eserleri ekseninde ele alındığı bu çalışmada, Kazak halkının kültürel belleğinde günümüze kadar ulaşan gelenek, göreneklerine yer verilmiştir. Bu bağlamda, modern Kazak hikâyeciliğinde öncü isimlerden biri olan Muhtar Magavin'in kısa ve uzun hikâyelerinden bazıları taranmıştır. Eserlerde Kazak kültürel yaşamını ve kültürel değerleri yansıtan unsurlar tespit edilerek ele alınmıştır. Bunlardan bazılarının unutulmuş bazılarının ise unutulmaya yüz tutan maddi ve manevi değerler olması, yazarın eserlerine değer katan özelliklerden biridir. Eserlerde tespit edilerek alfabetik sıraya göre verilen kültürel motifler, Kazak halkının avcılık sanatı, hayvancılık kültürü, halk hekimliği, ölüm ritüelleri, aile hayatı, günlük ve sosyal hayatı ile ilgili dikkate değer bilgiler vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kazak Türkçesi, Kazak hikâyesi, Kültürel söz varlığı, Kültürel motifler

**CULTURAL VOCABULARY IN MODERN KAZAKH STORYTELLING:
THE EXAMPLE OF MUHTAR MAGAVIN**

Abstract

The cultural vocabulary of a language is a lexicon that encompasses all elements forming the culture. It serves as a treasure trove that contains the worldview and cultural codes of the people who speak that language. This study examines the cultural vocabulary of the Kazakh language through the lens of selected works by the writer Muhtar Magavin. It explores the traditions and customs that have endured to the present day in the cultural memory of the Kazakh people. In this context, several short and long stories by Muhtar Magavin, one of the leading figures in modern Kazakh storytelling, have been reviewed. The study identifies and analyzes elements that reflect Kazakh cultural life and values. Some of these elements represent forgotten or nearly forgotten tangible and intangible values, which add depth and significance to the author's works. The cultural motifs identified in the stories and listed in alphabetical order provide valuable insights into Kazakh hunting practices, livestock culture, folk medicine, death rituals, family life, and daily and social life.

Keywords: Kazakh language, Kazakh short story, Cultural vocabulary, Cultural motifs

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, gospanova@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5092-0217

Başvuru Tarihi (Received): 01.08.2025 **Kabul Tarihi** (Accepted): 25.10.2025

Giriş

Kültür ve dil, bizi biz yapan en belirleyici unsurlardır. Bebek dünyaya geldiğinde bir kültürün içinde bulur kendini. İlk günden itibaren o kültür içinde yaşayan ve o kültürü yaşatan bireylerle sosyal akrabalık yolunda ilerler. Zamanla aynı dili konuşan insanlarla esas itibarıyla aynı maddi ve manevi değerleri paylaşan birey hâline gelir. Çünkü kültür ve dil, bir insanın kimliğinin belirleyicisidirler. Aynı kültüre mensup ve aynı dili konuşan insanlar, birbirleriyle sıkı bağlarla bağlıyken diğer taraftan başka kültür ve dil taşıyıcılarından bu ortak kimlikleriyle ayrılırlar.

Kültür, insanın ve toplumun yaşamını idame ettirebilmek için gerekli olan yiyecek içecek ve bunların elde edilişlerine, giyim-kuşam ve barınmalarından tarımcılık, hayvancılık, balıkçılık gibi uğraşlarına, aile yapılarından gelenek göreneklerine, müzik, dans, sözlü anlatılarından yazılı eserlerine, insanlar arasındaki ilişkilerde uyulması gereken kurallara, selamlaşma adabına kadar uzanan çok geniş bir çerçeve oluşturur (Aksan, 2017, s. 156). Durbilmez'e (2017a, s. 21) göre, "Bir topluluktaki fertlerin ve sosyal grupların çoğunluğunu aynı duygu ve ülküler çevresinde birleştirerek o topluluğu milletleştiren, diğer milletlerden farklılaştıran maddi ve manevi her türlü bilgi, beceri, kabul ve davranış birliğine kültür adı verilir". Aynı yazar, kültürün çeşitli sistemler birliğinden oluştuğunu, bu sistemler içinde dilin özel bir yer tuttuğunu belirtir (Durbilmez, 2017a, s. 21). Kültür ve dil ilişkisini ele alan Kaplan, dilin duygu ve düşüncenin âdeta kabı olduğunu, bir milletin duygu ve düşünce hazinesinin dil kabına ve kalıbına dökülerek kuşaktan kuşağa aktarılageldiğini belirtir (2019, s. 154). Kültürden ayrı düşünilemeyen dil, kültürle birlikte gelişir; maddi ve manevi değerlerden oluşan kültürün etkisinde şekillenir. Kültür taşıyıcısı olarak dil, bir halkın tüm maddi ve manevi değerlerini söz varlığıyla yansıtır. Diğer bir deyişle söz varlığı, kültürün aynasıdır.

Aksan'a (2018, s. 15) göre, "sözvarlığı, sadece bir dilde bir takım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar -ya da dilbilimdeki terimiyle göstergeler- olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmelidir.". Toplumların yaşam biçimi, düşünce dünyası, hayata bakış açısı ve farklı milletlerle kurduğu kültürel ilişkiler, o toplumun diline ait söz dağarcığının incelenmesi sonucu ortaya çıkarılabilir. Her toplum dünyayı, meydana gelen olayları kendi dilinin penceresinden algılar ve yine kendi diliyle anlatır. Atalardan atilere aktarılan dil, bir milletin fertlerinin düşünce dünyasını da şekillendirme gücüne sahiptir (Aksan, 2018, s. 16).

Bir dilin kültürel söz varlığı, kültürü oluşturan tüm unsurları içeren bir söz hazinesidir. O dili konuşan halkın dünyaya bakışının, kültürel kodlamalarının saklı olduğu bir hazine. Kazak Türkçesinin kültürel söz varlığının yazar Muhtar Magavin'in bazı eserleri ekseninde ele alındığı bu çalışmada, Kazakların kültürel belleğinde günümüze kadar ulaşan gelenek, görenekleri incelenmiştir. Kültürel bellekte yer alan gelenek ve görenekler, günümüzde disiplinler arası bir bilim dalı olan halk biliminde özel bir yer tutmaktadır (Durbilmez, 2013a, s. 101-112).

Kazak edebiyatının klasik yazarı Muhtar Magavin, hem Sovyet hem de bağımsızlık dönemlerinde birbirinden başarılı pek çok esere imzasını atan çok değerli bir usta kalemidir². Yazarın kaleme aldığı her eser, Kazak edebiyatını hem dil hem de muhteva bakımından zenginleştirmekle kalmamış, Kazak halkının kültürel belleğinin aktarıcısı görevini de yerine getirmiştir. Magavin'in edebî eserleri, Kazak geleneksel yaşam kültüründen pek çok iz taşımaktadır. Artık unutulmuş veya unutulmak üzere olan birçok gelenek ve göreneği onun eserlerinden bulmak mümkündür. Bu özelliği, yazarın eserlerinin değerini daha da artırmaktadır.

Magavin'in Kazak bozkırındaki köy yaşamını tüm renkleriyle anlattığı hikâyelerinden bazıları taranmış, kültürel değerler tespit edilerek incelemeye tabi tutulmuştur. *Bir Atanın Balaları* "Bir Ecdadın Evlatları" (Peredelkino-Almatı 1973) ve *Qıysıq Ağaş* "Eğri Ağaş" (Almatı 2001) adlı

² Muhtar Magavin'in hayatı ve eserleri konusunda geniş bilgi için bk. Ospanova, 2021.

uzun hikâyeleri, *Jüsiptiñ Qızı Svetlana* “Yusuf’un Kızı Svetlana” (Almatı 2000), *Qara Qağaz Kelgen Salıq Ağam* “Kara Haberi Gelen Salih Ağabeyim” (Almatı 2001), *Karlagtan Hat* “Karlag’dan Mektup” (Almatı 2001), *Oristiñ Töresi* “Rus Asilzadesi” (Almatı 2001) ve *Besinşi Tülik* “Beşinci Mal” (2006) adlı hikâyeleri okunmuş, elde edilen kültürel söz varlığı ve örnekleri alfabetik sıralamaya göre verilmiştir. Bu eserlerde yer alan kültürel söz varlığı zengin içeriği ile dikkat çekmektedir. Hikâyelerde yer alan halk hekimliği, avcılık sanatı, hayvancılık kültürü, ölüm, aile hayatı, günlük ve sosyal hayat gibi geniş yelpazede ele alınan maddi ve manevi değerler ile ilgili sözler, Kazak Türkçesinin kültürel söz varlığı ve Kazak halkının kültürel belleği ile ilgili önemli bilgiler vermektedir.

1. Hikâyelerde Kültürel Söz Varlığı

1.1. Amanat qoyuw ~ Аманат қою ‘Emaneten defnetme’

İnsan yaşamındaki en önemli geçiş dönemleri; doğum, evlenme ve ölümdür. Gerek halk inanış sisteminde gerekse dinî inanç ekseninde geçiş dönemleri ile ilgili uyulması gereken pek çok uygulama ve örf âdetler bulunmaktadır. Bunlardan biri, ölüm ritüellerinden olan naaşın defnedilmesi ile ilgilidir. Cenaze töreni, Kazaklar arasında gerek İslami kaideler gerekse İslam öncesi inanç sistemiyle ilgili motifler barındırmaktadır. Normal şartlarda cenaze töreni, belirli kurallar çerçevesinde naaşın toprağa verilmesi şeklinde gerçekleştirilir. Ancak göç, savaş, yolculuk ve elverişsiz hava şartları gibi olağandışı durumlarda Kazaklar, geçici olmak üzere cenazelerini üstünü örtmek, korumak amacıyla saklarlar, emaneten bir yere yerleştirir veya gömerlerdi. Bu uygulamaya *amanat qoyuw* ‘emaneten defnetme’ denir. Kenjeahmetulı da *amanat qoyuw* ifadesinin geçici olarak defnetme anlamına geldiğini belirtir. Naaşı memleketine götürüp defnetmek için çetin kış şartları vb. gibi durumlar elvermediğinde, geçici olarak defnedilir, daha sonra uygun şartlar sağlandığında memleketine götürülerek yeniden toprağa verilir. Bu durum, eskiden Kazak halkında yaygındı. Örneğin, büyük şair Abay’ın çok sevdiği oğlu Abdurahman emaneten defnedilmiş, daha sonra memleketine getirilip yeniden toprağa verilmiştir. 1913 yılında Turgay Nehri kıyısında emaneten defnedilen evliya Kümisbay, 18 yıl aradan sonra yeniden defnedilmiştir (2013, s. 18, 152). Özellikle de savaşlarda şehit olanlar veya memleketinden uzakta ölen önemli kişiler emaneten defnedilirdi. Defin törenini gerçekleştiren kişiler, *amanat* ‘emanet’ diyerek üç kez tekrarlarlardı³. Merkezî Kazakistan’da emaneten defnetmenin bir türü, *sörellep jerlew* adıyla bilinmektedir. Eskiden hanedan mensupları *törel*er veya yönetici sınıfındaki liderler *biyeler* ölünce Türkistan’a Hoca Ahmet Yesevi’nin türbesinin yanına defnedilmesi geleneği vardı. Cenazeyi kış şartlarında Türkistan’a ulaştırmak zor olduğundan, *söre* adı verilen yüksek iskelelerde ve hayvan postuna sararak bekletirlerdi. ‘Emaneten defnetme’ ritüelini takip eden *qayıra jerlew* ‘yeniden defnetme’ ve *süyegin äkelüw* ‘naaşını getirme’ uygulamalarında ise naaş toprağa verilir. Bu durumda, definle ilgili tüm ritüeller ‘emaneten defnetme’ töreninde gerçekleştirilir, ikincisinde ise yapılmaz (Alimbay, 2011, s. 169).

Yazar Magavin’in “Rus Asilzadesi” adlı hikâyesinde ‘emaneten defnetme’ geleneği anlatılır. Yazar, geçici olarak yapılan mezara *tas mola* ‘taş mezar’ dendiğini söyleyerek mezarın yapılış şekline de bahseder:

KT “Men birge tuwıp, birge jürmesem de, tağdırdıñ aydawımen tört jıl bilis bolğan orıs äpeseriniñ betin qubılağa iykemdep, ondap jatqızdım da, yeñ soñğı parızın atqaruwğa kiristim. Qazaq tas mola deydi. Jorıqta, jolda ölgen kisini aruwap kömüwge jağday bola bermeydi. Men de söyttim. Yeki qaptaldağı qorımnan jalpaq tastar alıp, äweli betin bürkedim, sodan soñ qıyuwın keltirip, üstine üye bastadım.

³ Üç sayısına bağlı inanç ve uygulamaların Türk kültüründeki yeri ve anlamları konusunda geniş bilgi için bk. Durbilmez, 2019, s. 39-59.

Tastı tekşeley şığarıp, asıqpay qaladım, sodan soñ basına quran oqıdım.” (OT, 2001, s. 213).

TT “Beraber doğmadık, beraber büyümedik ama hasbelkader dört yıl boyunca dost olduğum Rus subayını yüzü kibleye gelecek şekilde sağ tarafına yatırdım, son farzını yerine getirmeye koyuldum. Kazakçada taş mezar denir. Savaş zamanları veya yolculuk esnasında vefat edenleri usulüne göre defnetmek, pek mümkün olmayabilir. Ben de öyle yaptım. Her iki mezardan geniş taşları aldım. Önce yüzünü örttüm, sonra taşları ayarlayıp üstüne yığmaya başladım. Taşları acele etmeden düzgün bir şekilde üst üste koydum, sonra da Kuran okudum.” (RA, 2023, s. 173).

1.2. Asıq ~ Асық ‘Aşık’

Hayvancılık kültürü üzerine kurulu göçebe yaşam tarzı sürdüren Kazak’ın doğumundan ölümüne kadar hayat yolculuğunun her an ve aşamasında hayvan motifleri ona eşlik etmiştir. Kazakların kültürel kodlarının neredeyse tamamı, yaşam tarzı, aile yapısı, dili, örf ve âdetleri, gelenek ve görenekleri, bayramları doğrudan veya dolaylı olarak bozkırın mitik ve kozmik âlemini temsil eden hayvanlar ile iç içedir (Hazbulatov vd., 2017, s. 13). Kökü zoomorfizm evresine kadar giden inanışlar ve gelenek, göreneklerin çağdaş Kazak toplumunda aldığı şekil ve muhteva da, açıkça zoomorfik unsurlar içermektedir. Kültürel kodlar aracılığıyla kuşaktan kuşağa iletilerek günümüze ulaşan geleneksel oyunlardan aşık oyunu da zoomorfik özellik taşımasıyla önem arz etmektedir. Türk dünyasında yüzyıllardır oynanagelen aşık, Kazak köylerinde olduğu kadar şehirlerinde de yaygın olan bir oyundu. Ancak internetin ve mobil teknolojilerin yaygınlaşması ile birlikte unutulmaya başlamıştır. Bu oyunun oynanış şekli ve türleri hakkında bilgi veren pek çok kaynak bulunmaktadır. Kazakça yayımlanan sözlüklerde aşık kemiği ve aşık oyunu hakkında şu bilgilere rastlanır. Örneğin *asıq*, “1. *anat*. Eveil ve yırtıcı hayvanlarda kaval kemiği ile uyluk kemiğini birbirine bağlayan kısımda bulunan, bir yanı çukur diğer yanı tümsek olan dört yüzlü kemik. 2. *etn*. Çocukların oyunda kullandıkları aşık kemiği. 3. Çocukların koyunun aşık kemiği ile oynadıkları oyun.” (QÄTS-2, 2011, s. 56). *Asıq oyunu*⁴, *etn*. “Kazak halkının geleneksel millî oyunu.” (QÄTS-2, 2011, s. 57). Aşık, kadim çocuk spor oyunudur. Oyuncular düz alanda çizilen yatay düz çizgi boyunca dizilmiş *keney* adı verilen küçük aşık kemiklerini sırayla nişan alarak *saqa’enek’* kemiği ile vurarak yarışır. En fazla *keney* vurup alan, oyunu kazanır. Aşık oyununun türleri: *üş taban*, *bir taban*, *şığuw*, *şenber* vd.; ergen kız ve erkek çocukların akşamları evde oynadıkları aşık oyununa *qora*, *han*, *qumar* vs. denir (Kuralı, 1997, s. 318). Oyun hakkında geniş bilgiyi Jünisov’dan (1992, s. 54-55) öğreniyoruz:

“Her Kazak ailesinde çocuklar, kesilen hayvanın daha çok koyunun veya argalının aşık kemiklerini biriktirirler. Kına ile boyarlar, kurşun dökerek ise *saqa* aşığı yaparlar. Aşık oyunu gündüz de oynanır gece de. Gündüz oynanan oyun, nişan alıp vurmada ustalaşmayı yani keskin nişancılığı, gece oynananı ise çevikliği öğretir. Gündüz aydınlıkta açık alanda oynanan aşık oyununda, iki çocuk belli bir noktaya birer aşık koyar. Beş adımlık yerden *saqa* ile rakibin aşığını vurmaya çalışır. İlk oyuncu, vurduğu aşığı alır, karşı taraf ise yerine yenisini koyar. Vuramazsa sıra rakibine geçer. Böylece bir iki saat kadar devam eden oyunun sonunda, aşığı çok olan oyunu kazanmış olur. Aynı anda birkaç yerde ikişer oyuncu olmak üzere aşık oyunu oynanabilir. Argali aşığı büyük olduğundan *saqa* bundan yapılır. *Saqa* aşığı değerlidir, örneğin en az on tane küçük aşık *keney* ile takas edilir.”

Aşık oyununu 5-6 yaşlarından 13-15 yaşlarına kadar olan daha çok erkek çocuklar oynarlar. Aşık kemiğinin dört yanının adları şunlardır: Aşığın üst çukur tarafına *alşı*, altına *täyke*, dik durmasına

⁴ Kazaklarda aşık oyunu ve türleri konusunda geniş bilgi için ayrıca bk. Matıjanov, 2021, s. 184-187; Hazbulatov vd., 2017, s. 287-288.

ompi, yan oyuklu yüzünde durmasına *şik*, yan düz yüzünde durmasına ise *bük* denir (Hazbulatov vd., 2017, s. 287).

Kazak çocuklarının en büyük eğlencelerinden biri olan aşık oyunu, Magavin'in Kazak kırsalındaki köy hayatını anlattığı eserlerinde olmazsa olmaz sahnelerden biridir. "Yusuf'un Kızı Svetlana" hikâyesinden alıntılanan aşağıdaki paragrafta, bir akşam misafirliğe gelen komşunun kızı ile ev sahibinin oğlunun evin içinde oynadığı *Han* oyunundan bahsedilir:

KT "Yesennij aldı-artın körpe-jastıqpen tirep qoyıp, yekewimiz asıq oynadıq. 'Han'. Sawsağı sonşama yepti yeken, meni qatarınan üş ret uttı." (JQS, 2000, s. 128). TT "Yesen'in önüne ve arkasına yastık ve minderler dayayarak ikimiz aşık oynadık. 'Han'. Parmakları o kadar mı çevik olur! Beni arka arkaya üç defa yendi." (YKS, 2023, s. 112).

"Bir Ecdadın Evlatları" adlı uzun hikâyesinde de yazar, her Kazak çocuğunun vazgeçilmez oyunu ve malzemeleri olan aşık kemiklerinin önemini anlatır. Hikâyede, çocuğu için aşık kemiklerini biriktirip kendi elleriyle boyayan baba, bunları gözü gibi saklayan anne ve aşık kemikleriyle gurur duyan oğullarını görürüz.

KT "Zigfrid kim kelse de jaqsı qarsı aladı. Bar-joqtını adal bölisip jegen soñ, beti süyekpen zerlengen qazaqı ağaş tösektiñ basına ilüwli turğan, ala yeşkiniñ bitew soyılğan, jüni sırtına qarağan moyın terisinen jasalğan uzınşaq dorbanı alıp, tübinen köterip, işindegisin saw yetkizip jerge tögedi. Ākesi atpen üy-üye arnayı şığıp, bir-aq künde jiynap, öz qolımen tamır dārige, qoyuw qınağa boyap bergen sarı ala, qızıl küreñ asıqtar. Neşe jıl jatqan sandıq tübinen apası āpergen, atıla atıla ābden müjilgen biraq āli de qolda oynap turğan ülken qoñır qulja." (BAB, 1973, s. 10).

TT "Siegfried, kim gelirse gelsin iyi karşılardı. Varını yoğunu içtenlikle paylaşarak yedikten sonra, yüzeyi kemikle süslenmiş Kazak usulü ahşap kerevetin başında asılı duran, ala keçinin tüm olarak yüzülerek tüylü yüzü dışarıya bakacak şekilde boyun derisinden yapılmış torbayı alıp altından tutarak içindekileri yere dökerdi. Babasının ev ev dolaşırken sadece bir günde topladığı ve kendi elleriyle bitki köküyle veya kınayla boyadığı sarı, kırmızı, boz renkli aşıklar. Yıllardır sandığın dibinde yattığı yerden annesinin çıkarıp verdiği, oynana oynana çok yıpranmış olmasına rağmen hâlâ bana mısın demeyen büyük kahverengi argali aşık kemiği." (BEE, 2025, 224, s. 81-82).

1.3. Asırıp aluw ~ Асырап алу 'Evlat alma'

Kazaklarda evlat edinildiğinde ilk yapılması gereken âdetlerden biri, misafir davet etmek ve ziyafet çekmektir. Genellikle oğlu olmayan evli çiftler, kardeşlerinin veya yakın bir akrabasının oğlunu evlatlık alırlardı. Bu durumda aile, mutlaka toy yapardı. Üvey anne baba, kalabalığın huzurunda evlatlığının eline kemik verirdi. Erkek çocuğa kaval kemiği, kız çocuğuna ise uyluk kemiğini vererek evlat edindiklerini ilan etmiş olurlardı. Bu gelenek, çocuğu hiçbir şekilde dışlamayacaklarına dair bir nevi söz, yemin yerine geçerdi (Kunanbay ve Kabden, 2008, s. 79; Tavulı, 2017, s. 54). 'Evlat alma' geleneğinin bir parçası olan çocuğun eline hayvan kemiği tutuşturma, hayvan kültü ve animalist bakış açısına delalet etmektedir. *Asıq* (*asıqtı*) *jilik*, sözlükte şöyle açıklanmıştır: "1. *anat. Lat. tibia* Hayvanların bacaklarında uyluk kemiğinin altında bulunan kemik, kaval kemiği. 2. *etn.* Evlatlık alınan erkek çocuğa verilen kemik." (QÄTS-2, 2011, s. 56-57).

Artıkbayev de (2006, s. 51), *asırıp aluw* 'evlatlık alma' geleneği ile ilgili şu ilgi çekici bilgileri aktarır:

"Evlat edinmek isteyen kişi, önce kabile reisine ve aksakallarına kararını iletir. Akrabalarını toya davet eder, ziyafet verir ve aksakalların hayır dualarını alır. Eline koyunun ya da atın uyluk kemiği verilen çocuk ise, çadırın duvarı görevini yapan ağaç kafesin altından geçirilir. Bunun için birkaç sağlam yapılı delikanlı, keçe

çadırı biraz kaldırır, çocuk ise açılan boşluktan emekleyerek içeri girer. *Ortan jilik ustadı ma yeken?* ‘Uyluk kemiğini tuttu mu acaba?’ sözü, bu gelenekten kalmıştır. Bu kemiği eline alan çocuk, babasından kalacak mal mülkün mirasçısı kabul edilir. Keçe çadıra girdikten sonra uygulanan bir başka gelenek de şöyledir: Köyün yaşlı kadınlarından yaklaşık 30-40 kişi, yan yana dizilerek durur. Çocuk ise onların ayakları arasından emekleyerek geçer. Bu, evlatlığın artık köyün bir çocuğu olduğunun ve kimsenin onu dışlamayacağını bir işarettir. Üçüncü uygulama ise evlat edinen anne merkezlidir. Üvey anne, geniş bir elbisesini çadırın sağ tarafına yere serer. Çocuk, elbisenin yakasından girerek eteğinden çıkar. *Kiyimdi bala* ‘giyimli çocuk’ adlı bu uygulama, çocuğu elbisenin sahibi olan kadının doğurduğunun sembolik anlatımla ifade ediliş biçimidir.”

Artık günümüzde unutulmuş ve hakkında çok az bilgiye ulaşılan bu geleneği, Magavin’in “Rus Asilzadesi” hikâyesinde buluruz. Eserde, hasbelkader köyüne gelen bir Rus subayı genci, evlat edinmek isteyen Kazak aksakalından bahsedilir. Her şeyin töreye uygun olması gerektiğini düşünen aksakal, evladı gibi sevdiği genci herkesin gözü önünde oğlu ilan etmek ister:

KT “Yekinci jılı ğoy deymın, Böjiken otaw köterip bergisi keldi. Qız ayttırıp, yenşı bölip. Äke, men bolaşağı buldır kisimin, depti. Äldekimni obalına qalğım kelmeydi. Odan burın Böjiken asıq jilik ustatıp, bala qılıp aluwdı oylağan.” (OT, 2001, s. 209). TT “İkinci yılıydı sanırım; Böjey aksakal, başını bağlayıp evini düzmek istedi. Kız isteyip, usulüne göre hani. Baba, ben geleceği bulanık biriyim, demiş. Birinin hakkına girmek istemem. Daha önce ise Böjey aksakal, kaval kemiğini eline verip, evlat edinmek istemişti.” (RA, 2023, s. 167).

Yazarın “Bir Ecdadın Evlatları” uzun hikâyesinde de evlatlık alma geleneği anlatılır. II. Dünya Savaşı yıllarında bir Kazak köyüne getirilen yetim ve öksüz çocukları, köy sakinleri evlat edinirler. Bir Alman çocuğunda karar kılan Ahmet aksakal, Kazak geleneğine göre *asıqjilik ustar toyı* ‘kaval kemiği tutma toyu’ yapar ve köy halkını davet eder. Tek kalan övecini kesecek kadar geleneğine bağlı bir aksakal tiplmesiyle aslında yazar, Kazak toplumunda evlatlık almaya ne denli önem verildiğine ve bu geleneğin de bir adabının olduğuna vurgu yapar:

KT “Yerteñine Ahmet körşi awıldan Jaqan moldanı şaqırtıp, nemis balasınıñ tilin kälimağa keltiripti degen söz taradı... Keşine Ahañ бүкіл awıldı balasınıñ asıqjilik ustar toyına şaqırdı. Köpten qızılısrap jürgen jurt ülken-kişi, kări-jas demey, taylı-tayağı qalmay tegis jiynaldı. Ahañ jalğız segin soyğan yeken, bas-sıyraq, işek-qarnına deyin asıptı.” (BAB, 1973, s. 5).

TT “Ertesi gün Ahmet’in, komşu köyden molla çağırarak Alman çocuğuna kelimeişahadet getirttiğine dair söylenti yayıldı... O akşam Ahan, tüm köy halkını çocuğunun *kaval kemiğini tutma toyuna* davet etti. Uzun zamandır et yemeyi özleyen millet, yaşlısı genci, kadını erkeği, çoluğu çocuğu herkes toplandı. Ahan, tek koyunu olan övecini kesmiş, kelle paça, sakatatına kadar her şeyini pişirtmiş.” (BEE, 2025, 224, s. 78).

1.4. At tergew ~ At reprey ‘Ad verme’

Halkın örf âdetlerinde insana saygı göstermenin birçok yolu vardır. Bunlardan biri, *at tergew*. Geleneğe göre kadın, kocasının anne ve babasının, erkek ve kız kardeşlerinin adlarını söylemez, her birine yakışır bir isimle hitap eder: *bay atam* ‘zengin kaynatam’, *biy atam* ‘bey kaynatam’, *murza qaynağa* ‘efendi/ cömert kayınbirader’, *törejan* ‘paşam’, *tentegim* ‘yumurcağım’, *yerkem* ‘nazlım’, bayanlar için *şeber şeşey* ‘hünerli ana’, *aq äje* ‘ak nine’, *sırğalım* ‘küpelim’, *şaşbawlım* ‘saç bağılım’, *külimközim* ‘gülen gözlüm’ vb. Yengeler ise komik isimler uydururlardı. Örneğin, kısa boylu kayına *suñğaqtım* ‘dalyan delikanlım’, yavaş hareket edene *jüyrık* ‘yürük’ derlerdi. Erkekler de kendilerinden büyüklere *ata* ‘dede’, *äje* ‘nine’, *şeşe* ‘ana’, *apa* ‘teyze’ veya isimlerin kısaltması olan *Yereke*, *Aha*, *Jäke*, *Säke* şeklinde hitap ederler. Bu da *at tergew* geleneğinin bir

türüdür. Bu gelenek; halkın insani ilişkilerdeki inceliğinin, tevazu ve görgüsünün bir tezahürüdür (Kenjeahmetuli, 2013, s. 31). Doğrudan söylenmesi yasak olan, tabu kapsamındaki söz varlığı için Kazak gelinleri dolaylı yoldan ifade biçimleri geliştirmişlerdir. Ailedeki erkeklere adları ile hitap etmezler, bunu ayıp sayarlar. Kazaklar arasında anlatılan bir hikâyede; bir Kazak gelinin kayınbabasının ve kayınlarının adları, *Qamısbay* ‘kamuşbay’, *Özenbay* ‘nehirbay’, *Qoyşıbay* ‘çoban/ koyuncubay’, *Qasqırbay/ Börıbay* ‘kurtbay’, *Bäkıbay* ‘küçük bıçak/ çakıbay’, *Qayraqbay* ‘eğebay’dır. Bir gün nehre gittiğinde bir koyuna saldıran kurdu gören gelin, o kurdu öldürüp koyunu kurtarır. Evine dönünce olup bitenleri kayınvalidesine anlatmak ister. Ancak ailenin erkeklerinin adları tabu engeline takılmıştır. Kelimeleri doğrudan kullansa hem ayıp bir iş yapmış olacak hem de ailenin erkeklerine hakaret etmiş sayılacaktır. O da dolaylı olarak olayı şöyle anlatır: “Hışırtı’nın (*sıldırama*) öbür tarafında, çağlayan’ın (*sarqırama*) bu tarafında, meleme’yi (*mañırama*) uluma (*ulıma*) yiyordu. Keskinleştirileni (*janıma*) bileyenle (*qayraq*) bileyiverdim ve ulumayı (*ulıma*) boğazlayıp melemeyi (*mañırama*) kurtarıp geldim.” Gelin olayı doğrudan anlatmış olsaydı kamuş, kurt, koyun, nehir, çakı ve eğe kelimelerini kullanarak tabuyu çiğnemiş olacaktı (Karabulut ve Ospanova, 2013, s. 130-131). Bu fıkranın bir benzerine çalışmasında yer veren Grodekov, iyi bir hanımın kocasının yakın akrabalarının adlarını ve evliliğin yasak olduğu yedi göbeğe kadar akraba sayılan aynı boya mensup kişilerin de adlarını söylemediğini, hatta bu yasağın nişanlıyken bile geçerli olduğunu belirtmiştir. Daha cesur olanları ise kocasının ve onun akrabalarının gerçek adlarını ancak gıyabında söyleyebilirdi (1889, s. 100). Aynı hikâyenin İlminski’nin de çalışmasında yer aldığını belirten Samoyloviç (1915, s. 161-165), genç Kazak etnografi Mustafa Çokay’dan (1890-1941) yasak kelimeler konusunda bazı bilgileri kaydettiğini de yazmıştır. Ona göre evli Kazak kadınları; eşlerine, eşleriyle aynı boya mensup yaşça büyük erkeklere ve onların eşleri ile kız ve erkek çocuklarına adlarıyla hitap edemezler, onlardan bahsederlerken de adlarını doğrudan telaffuz edemezler. Kocasından yaşça büyük bütün erkeklere *qayın ağa*, kaynatasıyla yaşıt veya ondan daha büyük olanlara tıpkı kaynatasına dediği gibi *ata* ‘baba’, kocasından epey büyük ama kaynatasından daha genç ise çoğul şekliyle *biy ağalar* ‘bey ağalar, bey amcalar’, kocasından yaşça büyük erkeğin büyük oğluna *mirza ağa* ‘bey ağabey’, ortanca oğluna *ortanşım* ‘ortancam’, küçüklere ise *kişkenem* ‘küçüğüm’ diye seslenmek durumunda. Kocasından yaşça büyük erkeklerin eşlerine *şeşey* ‘ana’; kaynatasından büyük erkeklerin eşlerine ise tıpkı kaynanasına dediği gibi *yene* ‘ana, anne’; kocasından büyük akrabaların kızlarına *biykeş* ‘genç hanım’, *ortanşı qız* ‘ortanca kız’, *kişkene qız* ‘küçük kız’; kocasının ablasına *apa* ‘abla’, ailenin en küçük çocuklarına *kenjem* ‘küçüğüm’; en küçük erkek çocuklara *kenjetay* ‘yavru tay’, *kenje bala* ‘evin en küçük çocuğu’; en küçük kız çocuklara ise *kenje qız* ‘evin en küçük kızı’ gibi adlarla seslenir. Taze gelin evlendiğinde eşinin babası ölmüşse, *ata* ‘baba’ diye kaynatasının kardeşine der; kaynanası yoksa *yene* ‘anne’ diye kaynatasının kardeşinin eşine der. Eğer kaynatası da kardeşi de yoksa, *ata* diye eşinin ağabeyine der; kaynanası ve kaynatasının kardeşinin eşi yoksa *yene* diye eşinin ağabeyinin eşine der. Kocasından büyük akrabaların oğullarına *törem* ‘paşam’, *appağım* ‘akpakım’, *aq jarqın* ‘beyaz ışıgım’, *aydarlım*⁵ ‘perçemlim’, *şıraq* ‘ışık’ vb. isimlerle hitap eder. Kocasından yaşça büyüklerin bebeklerine *böpejan* ‘bebecan’ dedikleri ve o bebek yaşlanıp ölene dek aynı isimle hitap ettiği de olurdu. Bayanlara yönelik ise *köz jaqsım* ‘gözüm, güzelim’, *qara köz* ‘kara gözlü’, *aydarlım* ‘perçemlim’, *şıraylım* ‘güzelim’ gibi isimler kullanır. Kocasına ise *ot ağası* ‘ateş/ ocak ağası’ veya çocuklarından birinin babası şeklinde örneğin *Tursınnıñ kökesi* ‘Dursun’un babası’ ya da sosyal statüsüne göre *murap* ‘ekinleri sulama işiyle uğraşan’, *yeliüwbası*⁶ ‘ellibaşı’; gıyaben ise *bizdiñ*

⁵ *Aydar*, çocuğun başının etrafı kazındıktan sonra tepe noktasında bırakılan perçem şeklinde bir tutam saç (QÄTS-1, 2011, s. 144).

⁶ *Yeliüwbası*, esk. 1. ask. Eskiden Kazak ordusunda her elli askerin başı. 2. sos.pol. Çarlık Rusya’ya bağlı Kazak topraklarında her elli hane adına nahiye seçimlerinde nahiye başkanını ve yardımcılarını seçme hakkına sahip kişi (vekil) (QÄTS-5, 2011, s. 247).

üydiñ kisisi ‘bizim evin kişisi/ adamı’ gibi isimler takar. Kocasının yaşlılarına *qurdas* ‘yaşıt, ahbab’, kocasının adaşına ise *adas* der. Kadının ilk çocuğu, kocasının anne babası sağken doğduğunda, anne çocuğunun kız veya erkek olmasına bakılmaksızın isimleriyle çağırılmaz, *kenje bala* ‘evin küçük çocuğu’ veya *böpejan* ‘bebecan’ gibi isimler takar. Kocasının ailesine geldiğinde kaynatası veya kaynanası olmayan evli kadın, kendisinden önce bu aileye gelin gelerek kaynana veya kaynatayı sağken görmüş olan, kocasının küçük erkek kardeşinin eşine de adıyla hitap edemez *kelinşek* ‘taze gelin’ der. Doğrudan söylenmesi tabu olan kişi adlarını kadınlar, bazı seslerini değiştirerek söyledikleri de olurdu. Örneğin, Mämbet ‘Muhammed’ yerine *Sämbet*, Ali yerine *Sali*, Tursın ‘Dursun’ yerine *Mursın*, Turğan ‘Duran’ yerine *Surğan* veya *Murğan*, Ahmet yerine *Sahmet*, Jaqip ‘Yakup’ yerine *Maqip*, Juma ‘Cuma’ yerine *Quma*, Jeksembi ‘Pazar’ yerine *Meksembi* gibi. Evli kadınlar, kocasının akrabalarının adaşı olan kendi akrabalarına ve yabancı kimselere de adlarıyla hitap edemezler. Bu durumda, bir genellemeye gidilir *atı teris* ‘adı ters’ yani ‘adını söylemek bana ters’ anlamında bir ifade kullanılır ya da *atam attas* veya *atamniñ adası* ‘kayınbabamın adaşı’ gibi adlandırmalara başvurulur.

Günümüzde artık pek rastlanmayan ve *at tergew* adıyla bilinen bu geleneğin adı, Eski Türkçedeki ‘ad vermek, adlandırmak’ anlamındaki *at tegür-* (DTS, 1969, s. 65) ifadesinden gelmektedir. Kazak Türkçesinde göçüşme yoluyla *at terge-* şeklini almıştır.

Yazar Magavin’in “Kara Haberi Gelen Salih Ağabeyim” adlı hikâyesinde, cepheden Salih’in ölüm haberinin gelmesinden bir yıl sonra eşi Nurila, kayınbiraderi ile evlendirilir. Ancak ne var ki uzun bir süre esarette bulunan Salih, günün birinde sağ salim köyüne döner. Nurila, Salih’e *at tergew* geleneğine göre yengesi olarak hitap etmek zorundadır. Yazarın çocukluk yıllarından bir hatıra olarak ele aldığı söz konusu hikâyedeki olay, II. Dünya Savaşı’nı takip eden yıllara denk gelmektedir. Evli Kazak kadınları için eşinin ve akrabalarının tabu olan adlarının değiştirilerek ifade edilmesine aşağıdaki alıntı örnek verilebilir:

KT “Nurila özi de ünsiz tömen qarap, az-maz bögeldi deydi. Sodan soñ basın köterip, Salıq ağağa tuwra qaraptı: ‘Aman keldiñ be, Appağım!’ - deydi. Salıq ağa qaratorı kisi, jeñgeleri ‘Appağım’ dep ataydı yeken. Yağniy, qazir men de jengeñmin degeni ğoy. ‘Aman keldiñ be, Appağım!’ - deydi.” (QQKSA, 2001, s. 192).

TT “Nurila da sessizce yere bakıyormuş, az sonra başını kaldırmış ve doğrudan Salih ağabeyime bakarak ‘Sağ salim döndün mü, *Akpak’ım?*’ demiş. Salih ağabey; esmer biri, yengeleri ise ona ‘*Akpak’ım*’ derlermiş. Yani artık ben de senin yengenim, demiş oluyor. ‘Sağ salim döndün mü, *Akpak’ım?*’” (KHGSA, 2023, s. 102-103).

Aynı hikâyede, çözümü evliliğini sonlandırmakta bulan Nurila, kararını kocasının akrabalarına bildirir. Kalabalığın karşısında yaptığı açıklamasında gelinin, ailenin Yesenbay adlı atasının adını değiştirerek söylemesi dikkat çekicidir. Kazak Türkçesinde ‘sağ salim, selamette’ anlamındaki *yesen* kelimesinin eş anlamlısı *aman* kelimesidir. Sıklıkla anlamı güçlendirmek amacıyla *yesen-aman* veya *aman-yesen* olarak ikileme şeklinde de kullanılır. Tabuyu çiğnemeyen ve saygıda kusur etmeyen gelinin sözleri herkes tarafından hemen anlaşılır.

KT “Ağayın-tuwıs, abısın-ajın, - deydi qalğan jurtqa köz tastap. – Qattı qıynalıp otırsızdar. Tomsarıp otırsızdar. Däl bugün Amanbay atam, - Yesenbay degeni ğoy, - Amanbay atam äwletiniñ aq tüyeniñ qarnı jarılğan quwanıştı küni yemes pe...” (QQKSA, 2001, s. 192). TT “Kardeşler, akrabalarım,” demiş diğer oturanlara. “Zor durumdasınız, biliyorum. Bugün Amanbay atamın - Yesenbay’ı kastediyor- Amanbay atamın ailesi için çok özel bir gündür...” (KHGSA, 2023, s. 103).

“Bir Ecdadın Evlatları” adlı uzun hikâyede ise kocasının adını doğrudan söyleyemeyen kadının, ona çocuğunun babası şeklinde hitap etmesi dikkat çekicidir:

KT “Üyge kep, bel şeşip otırip, şayın işip biter-bitpeste: Oybay, Näkenniñ... Zekenniñ äkesi, sıyrı yeginge ketip baradı, - deydi şay quya otırip, ara-tura sırtqa şığıp, qarawıldap kep jürgen kempiri.” (BAB, 1973, s. 13). TT “Evine döner, rahatça çayını içmeyi bitirir bitirmez “Eyvah! Narımbet’in... Zeken’in babası, inekler tarlalara gidiyor.” der çayları doldururken arada bir dışarı çıkıp bakan karısı.” (BEE, 2025, 224, s. 84).

1.5. Awıldın altı awız ~ Ауылдың алты ауызы ‘Ev sahibinin armağanı’

Kazak örf âdetlerinin içinde misafir ağırlama ekseninde pek çok âdet bulunmaktadır. Misafirini baş tacı eden Kazaklar, onu memnun etmek için elinden geleni yapmaya özen gösterirler. Bunlardan biri, *awıldın altı awız* ‘köyün bir çift sözü’ adı verilen bir gelenektir. Hem misafirine olan memnuniyetini ve samimiyetini belirtmek hem de eğlenceli ve hoş vakit geçirmek amacıyla ortaya çıkan ve geliştirilen bu gelenek, özellikle çocuklarla gençlerin yeteneklerini sergilemelerine müsait bir ortam hazırlar. Günümüzde de canlılığını koruyan bu gelenek, daha çok şarkı ve türkü söyleme, dombra başta olmak üzere çeşitli müzik aletleri çalma ağırlıklı icra edilir. Böylece unutulmaya yüz tutan bazı halk türkülerinin de yaşatılmasına zemin hazırlanır.

Sözlükte etnografya terimi olarak *awıldın altı awız* için şu açıklama yapılmıştır: “Misafirlerin önünde önce ev sahiplerinin şarkı söyleyerek eğlenceyi başlatma geleneği.” (QÄTS-2, 2011, s. 215). Düğün derneklerde ve ziyafetlerde misafirlerden şarkı, türkü söylemesi veya dombra çalması istendiğinde, misafirlerin *Awıldın altı awız bolmaytın ba yedi? Äweli özderiñiz bastanızdar.* ‘Köyün bir çift sözü olmaz mıydı? Önce siz başlayın.’ dediği de oluyor. Böylece şarkılar veya türküler önce köyün sanatçıları tarafından söylenir. Bu, doğaçlama söylenen şarkı olabileceği gibi, bilinen şarkı ve türküler de olabilir. Bu gelenek, yetenekli gençlerin kalabalık önünde hünelerini sergilemelerini ve tanınmalarını sağlardı (Kenjeahmetuli, 2013, s. 44).

Magavin’in eserlerinde de eski Kazak toplumundaki misafir ağırlama geleneğinin bazı önemli ayrıntılarını görmek mümkündür. Bunlardan bazıları artık unutulmuş olup çoğunluk tarafından bilinmemektedir. Aşağıdaki alıntıdan da görüleceği üzere misafirlik, şarkı ve türkü söylemenin yanı sıra sözlü anlatı geleneğinin de icra edildiği bir ortam olarak önem arz etmektedir:

KT “Aqırı yet jelinip, yekini şay da işilip, qımız keldi. Yendigi söz – qısır keñes yemes. Äñgime, yertegi, jr. Qonaq qabıldaw дәstüri solay. Aldımen – *awıldın altı awız*. Atam âdetinşe mağan aytqızdı. Bul jolı ‘Aq qasqır’ degen yertegi...” (JQS, 2000, s. 128). TT “Sonunda et yemeği de yendi; ikinci kez çay da içildi; kıımız geldi. Sırada boş gevezelik değil, hikâyeler, masallar, destanlar var. Misafir ağırlama geleneği böyledir. Öncelikle *awıldın altı awız*. Dedem, her zamanki gibi benim söylememi istedi. Bu sefer ‘Beyaz Kurt’ masalı...” (YKS, 2023, s. 112).

1.6. Ämeñgerlik ~ Әменгерлік ‘Levirat’

Türk dünyası evlenme kültüründe çeşitli evlenme biçimleri bulunmaktadır⁷. Bunlardan biri de Kazakistan’da *ämeñgerlik* adıyla bilinen levirattır. Kökü tarihin derinliklerine uzanan ve milattan önceki yüzyıllardan beri çeşitli coğrafyalarda ve kültürlerde uygulanagelen geleneksel bir evlilik biçimi olan levirat, Kazak toplumunda da görülmektedir⁸. Ancak Sovyet döneminde yasaklandığı için neredeyse unutulmuş geleneklerden biridir. Göçebelerin geleneksel kültürünün bilinçli olarak tahrip edilmeye başlanması, daha XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kazak geleneksel hukuk sistemine Rusya kanunlarının getirilmeye başlandığı döneme denk gelir. Bu süreç, 1917 yılından sonra daha da artarak devam etmiştir. Sovyet hükûmeti, iktidarının ilk yıllarında yerli halkların gelenek göreneklerini tamamıyla desteklediğini ilan etmiş, Sovyet yasalarına öncelik tanınması şartıyla geleneksel hukuku devlet hukukunun beslediği kaynaklardan biri olarak görmüştür. Ancak 1924’ten sonra geleneksel hukukun göçebelerin hayatındaki rolünü katı bir şekilde sınırlama

⁷ Türk dünyasındaki evlenme kültürü konusunda geniş bilgi için bk. Durbilmez, 2013b, s. 1-34.

⁸ Dünya halklarında, Eski Türklerde ve Türkiye’deki levirat konusunda geniş bilgi için bk. Çelik, 2022.

süreci başlar. Bir suç karşılığında maddi bedel ödeme, başlık parası, çok eşlilik ve levirat gibi gelenekler, Sovyet hükûmetinin yasalarına aykırı kabul edilerek lağvedilir (Staseviç, 2011, s. 7).

Kazakçada artık eskicil sözcükler olan Arapça kökenli *ämenger* ve *ämengerlik*, pratikte de artık hemen hemen hiç rastlanmayan bir evlilik türüdür. Konuşma dilinde *ämengerlik*, *ämengerşilik*, *ämengerşilik* biçimleri de kullanılan *ämengerlik* sözcüğünün sosyoloji ve hukuk terimi olarak anlamı sözlükte şöyle verilmiştir: “Geleneksel Kazak toplumunda kocası ölüp dul kalan kadının, kayınbiraderiyle ya da kocasının başka yakın bir akrabasıyla evlendirilmesi geleneği. Levirat meselesi, boy aksakallarının başkanlığında kan bağı olan akrabalar arasında titizlikle incelenip ortak bir kararla çözüldü. Levirat geleneğinin sadece sosyal ve hukuki değil, aynı zamanda terbiyelik hümanistik önemi de büyüktü.” (QÄTS-2, 2011, s. 450). Eski geleneğe göre kocası ölen genç kadın, kendi isteğiyle kocasının ağabeyi ya da kardeşi ile evlenirdi. Levirat yoluyla dul kadını aileden göndermeme geleneğinin sosyal önemi büyüktür. Çünkü dul kadın da çocuk da yakın akrabalarından kopmaz, boy sistemi içinde yaşamlarına devam ederler, geçim sıkıntısı çekmezlerdi. Ayrıca dul kadının ölen kocasının akraba hısmından ayrılması, onlar için utanç kaynağı ve gurur meselesiydi. Dul kadın, levirat yoluyla nikâh düşen akrabasıyla evlenmeyip yabancı biriyle evlenirse, ölen kocasının mal varlığından pay alamaz, baba evinden getirdiği mal mülkü ile ayrılmak zorundaydı. Bu geleneğe *irgeden şıǵuw* denir (Kenjeahmetulı, 2013, s. 45). *Jeti Jarǵı*⁹ ‘Yedi Yargı’ adıyla bilinen, kadim Türk töresinin yazılı hâle getirilmesiyle oluşturulan Kazak halkının geleneksel yasalar sisteminde levirat konusu ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Kazak Hanlığı döneminde yasalaştırılarak yürürlükte olan ve Sovyet döneminin ilk yıllarında da sürdürülen levirat geleneğinin yasal mahiyeti şu şekildedir: 1. Dul kadın için levirat yoluyla evlenecek kişiyi seçme meselesi, kocasının ölümünün yıl dönümünde karara bağlanır. 2. Kocası ölen kadın, biylerin veya aksakalların kararı ile kocasının yakın bir akrabasıyla evlenmelidir. 3. Dul kadının ölen kocasının hem ağabeyi hem de küçük erkek kardeşi olduğu durumda, kadın ağabeyle evlenir. 4. Dul kadın küçük kardeşi eş olarak seçerse, buna izin verilir lakin dul yengesiyile evlenen küçük kardeş, ağabeyine *dokuz*¹⁰ bedeli öder. 5. Dul kadın, yabancı biriyle evlenmek isterse buna izin verilir lakin mal mülkten payına hiçbir şey verilmez. Evleneceği kişiden ise başlık parası alınır. Dul kadının biraz büyümüş çocukları varsa ölen babalarının akrabalarının yanında kalır. 6. Damat genç yaşta öldüğü takdirde dünürlüğe son verilmez, gelin kız ile merhumun erkek kardeşinin nikâhı kıyılır ve daha önce mutabık kalınan başlık parasına ek olarak bir at hediye edilerek evlendirilir. 7. Ölen damadın bekâr erkek kardeşi olmadığı takdirde merhumun nişanlı kardeşiyle veya evli ağabeylerinden biriyle evlendirilmesi söz konusu olduğunda, daha önce belirtilen başlık parasına ek olarak *develi dokuz* verilerek nikâh kıyılır. 8. Gelin kız, ölen nişanlısının bekâr ve genç kardeşi olmasına rağmen nişanlısının babası tarafından evli kardeşlerden biriyle evlendirilmek istendiğinde, kayınbaba kız tarafına *develi dokuz* bedelinin iki veya üç mislini verir. 9. Ölen eşin öz kardeşi olmadığı takdirde amca oğullarından biri, merhumun dulu ile evlenebilir. 10. Gelin kızın babası böyle durumlarda kızının levirat yoluyla evlenmesini istemezse başlık parasını iade eder. 11. Nikâh kıyılmadığı takdirde ve kız babası, merhumun bekâr kardeşiyle kızının evlenmesini istemezse başlık parasını iade ederken *dokuz* bedeli de öder (Artıkbayev, 2006, s. 53-54).

⁹ Tawke Han (1652-1718) zamanında yani XVII. yüzyılın sonu ve XVIII. yüzyılın başlarında önce biyler kurulu, daha sonra ise yasama organı olarak şekillenen *Jeti Jarǵı* ‘Yedi Yargı’ konusunda daha fazla bilgi için bk. Artıkbayev, 2006.

¹⁰ *Jeti Jarǵı*’ya göre *toǵız* veya *toǵız ayıbtı* ‘dokuz’ veya ‘dokuz cezası’, Kazak töresinde en çok kullanılan ceza türüdür. *Qul bastatqan toǵız* ‘köle başta olmak üzere dokuz’, en ağır olup insan sağlığına ve bedenine verilen zarar karşılığında ödenirdi. *Tüye bastatqan toǵız* ‘deve başta olmak üzere dokuz’; üç deve, üç at ve üç sığır ya da üç tay (bir ila iki yaş arasındaki at yavrusu) içeren ceza türü olup daha çok boylar arasındaki ihtilafli meselelerde ve dul davasında kullanılırdı. *Orta toǵız* veya *at bastatqan toǵız* ‘orta dokuz’ veya ‘at başta olmak üzere dokuz’ ise üç at, üç sığır ya da üç tay ve üç koyundan ibaretti. Küçük çaptaki suçlarda *ayaq toǵız* veya *toqal toǵız* adlarıyla bilinen ve 7-8 koyun şeklinde de kesilebilen bir ceza uygulanırdı (Artıkbayev, 2006, s. 82).

Töreye göre ölen ağabeyinin veya kardeşinin nişanlısı veya dul eşi ile evlenmesi gereken kardeşe büyük sorumluluk düşer. Kazak Türkçesinde *ämeñger* “dul kalan kadının levirat geleneğine göre nikâhının kıyıldığı erkek.” (QÄTS-2, 2011, s. 450) olan kişinin üstelik yeğenleri varsa, bu sorumluluğun daha da arttığı anlaşılmaktadır.

Magavin’in “Kara Haberi Gelen Salih Ağabeyim” adlı hikâyesi, levirat evliliği üzerine kurgulanmıştır. II. Dünya Savaşı’na giden Salih’in ölüm haberi üzerinden bir yıl geçince eşi, Salih’in ağabeyi ile evlendirilir. Ancak Salih’in cepheden sağ salim dönmesi üzerine tüm aile için ızdırap dolu günler başlar. Savaşın milyonlarca Kazak ailesine yaşattığı kayıp ve kederin, levirat geleneği ile birleşince nasıl bir trajediye dönüştüğünün başarılı bir şekilde anlatıldığı hikâyeden alıntı aşağıda verilmiştir:

KT “Ayta almay otırğan äñgime yeken. Atam saqalın sılap, az ğana böğeldi de, birden bastap ketti. ‘Anañ ornında, - dedi. – Seni bir joqtadı, yendi yekiniş qayıra küyinbesin. Öziñ aman keldiñ. Budan artıq ne kerek... Al kelin... quday uwaqıtı, kelinniñ ne kinäsi bar. Qara qağazdan soñ jıl uwaqıtıñdı kütti. Sol kezde, bir qoldan ayrılıp, Ädik ağañ keldi... Awılда erkek az bolsa da, qız köp yedi. Ädik qalay sapırsa da. Közi kör bolıp otırğan Jamal jeñeşem bawır basqan kişi kelinin qıymadı. Ata saltı, onı biz de maqul kördik, - dedi.” (QQKSA, 2001, s. 188-189).

TT “Dedem, konuyu açmak için uygun zamanı kolluyormuş. Sakalını sıvazlayıp az bekledikten sonra konuşmaya başladı. “Anan evinde,” dedi, “bir kere senin yasını tuttu, bir daha Allah göstermesin. Sağlıklı olarak geri döndün. Bundan daha önemli ne olabilir... Gelin ise kismet kader, gelinin günahı yok. Kara haberden sonra bir yıl durdu. O günlerde bir kolunu kaybeden Adik ağabeyin geldi... Köyde erkek az, kız çoktu. Adik, istediği gibi seçim yapabiliirdi. Gözleri görmez olan Cemal yengem, çok sevdiği küçük gelininden ayrılmak istemedi. Atalar töresidir; biz de onayladık.” dedi.” (KHGSA, 2023, s. 97-98).

Aynı hikâyede levirat yoluyla kayınbiraderiyle evlenmek zorunda kalan kadının acınılacak durumu, onun ağzından anlatılır:

KT “Men... şaytannıñ azğıruwı yemes, adamnıñ zorlığı yemes, tağdırdıñ mazağımın... ağayındı yekewine birdey qatın boldım. Ölgeni – tirildi. Tirisi – ölüwge şaq otır. Yendi yekewiniñ birdey... balağın körip, qara ornında jüre almaymın. Oğan uyatım şıdamaydı, namısım jibermeydi.” (QQKSA, 2001, s. 193). TT “Ben... şeytanın azdırmasıyla değil, insanın zorlamasıyla da değil, kaderin cilvesiyle... iki kardeşe birden eş oldum. Ölen dirildi. Diri olan da ölmeye ramak kaldı. Artık her gün ikisini beraber görmeye dayanamam. Buna arım ve gururum el vermez.” (KHGSA, 2023, s. 103).

1.7. Dawıs saluw/ qıluw/ aytuw ~ Дауыс салу/ қылу/ айту ‘Ses çıkarma’

Kökü milattan önceki dönemlere ve Sakalara dayanan yas alametlerinden biri, yüzünü bıçakla çizerek kanatmak ve ağlayarak *sagu* ‘ağıt’ söylemektir. Kazak halkı arasında da ölüm ve yas ritüellerinden *joqtaw*¹¹ ‘ağıt’ ve *joqtaw aytuw* ‘ağıt yakma’, günümüzde de yaygın olarak varlığını sürdürmektedir. Ölenin yakınları olan kadınlar tarafından icra edilen bu gelenek, günümüz Kazak toplumunda sadece ağıt söylemek şeklinde gerçekleştirilir. Çağdaş Kazak Türkçesinde *joqtaw aytuw* geleneğinin diğer adları olarak *dawıs saluw/ qıluw/ aytuw* ifadeleri de kullanılır. Sözlükte *dawıs saluw/ qıluw/ aytuw* şeklindeki etnografya terimlerinin “ölen kişinin ardından onun iyi meziyetlerini anlatan ezgili şiirlerin bir yıl boyunca kadınlar tarafından söylenmesi, ağıt yakma” (QÄTS-4, 2011, s. 532) olarak açıklanması da bu ifadelerin *joqtaw aytuw* ifadesinin eş anlamlıları olduğunu gösterir. Kenjeahmetulı (2013, s. 136-137), *dawıs qıluw* geleneğinin acı ve ızdırap çeken,

¹¹ Yog, ölüyü anmak ve ruhunu dinlendirmek için verilen kurbanlı büyük ziyafet; *yoglamak*, ölüyü anmak ve ruhunu dinlendirmek için yog vermiş olmak (Korkmaz, 2008, s. 168).

hayattan darbe alan veya yakınlarını erken kaybeden kederli insanların bazen bu yük altında çaresizlikten Tanrı'ya, ervaha veya halkına hitaben içindeki üzüntüyü dışa vurma biçimi olduğunu belirtir. Ezgili şiir şeklinde kadınlar tarafından söylendiğini de belirten araştırmacı, bu geleneğin özellikle 1928'deki müsadere ve kolhozlaştırma faaliyetleri, 1931'deki açlık, 1937'deki zulüm kampanyaları sırasında ve II. Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında çok yaygın görüldüğüne de dikkat çeker. Ona göre, *dawıs qıluw* ile *joqtaw* 'ağıt yakma' geleneklerini karıştırmamak gerekir. Her ne kadar ikisi de olumsuz durumlarda ve acı çeken kişilerce ifa edilse de ikisi ayrı şeylerdir. *Joqtaw*, sadece ölen kimse için yakılır. *Dawıs qıluw* ise insanın ruh hâlini, maddi ve manevi kayıp ve eksiklerinden duyduğu üzüntüyü dile getiren acı dolu şiirlerdir.

Her ne kadar *dawıs saluw/ qıluw/ aytuw* geleneği, *joqtaw aytuw* geleneğinden ince bir çizgiyle ayrılrsa da günümüz Kazak toplumunda 'ağıt yakmak' anlamında yaygın bir kullanıma sahiptir.

Magavin'in de *dawıs saluw* ifadesini 'ağıt yakmak' anlamında kullandığına aşağıdaki paragraflar örnek gösterilebilir. Yazarın eserlerinde, II. Dünya Savaşı yıllarında cephedeki yakınlarının ölüm haberini alan insanların yasa bürünmesi ve kadınların ağıt yakması, sıkça rastlanan manzaralardan biridir:

KT "Äldebir qara qağaz keledi. Bäre jıyılıp yestirtedi. Sodan soñ jappay körisedi. Azan-qazan, iyuw-qıyuw jılawlar. Kezektese qawışıp, kezektese awıladı. Baqırıp, ökirip jılamaydı. Dawıs salıp, zarlap jılaydı. Bir äyel yemes, bar äyel." (QQKSA, 2001, s. 191). TT "Herhangi bir kara haber gelir, birkaç kişi bir araya gelerek haberi ev sahiplerine duyurur, sonra herkes taziye ziyaretine giderdi. Hüngür hüngür ağlama seslerine ağıt sesleri karışır, ortalık tam bir curcunaya dönerdi. Sırayla kucaklaşıp taziye dileklerini iletirler, onları karşılayan ev sahipleri... Kimse bağırarak böğürerek ağlamazdı. Ağıt yakılarak mateme durup gözyaşları dökülürdü. Yalnız bir kadın değil, bütün kadınlar." (KHGSA, 2023, s. 101).

Tıpkı eski Türklerdeki yüzüne zarar vererek kanla karışık gözyaşı dökme geleneğinin geç dönem Kazak toplumunda yaşatıldığına işaret eden manzaraya da rastlanır:

KT "Tuwra osılay, köz aldında jatıp jan tapsırdı dedi. Oraqtıñ apası betin jırtıp, dawıs salıp qoya berdi." (BAB, 1973, s. 24). TT "Tam da böyle, gözümün önünde canını teslim etti dedi. Orak'ın annesi, yüzünü yaralayarak ağıt yakmaya başladı." (BEE, 2025, 225, s. 74).

1.8. Jeti ata/ atası ~ Жери ата/ атасы 'Yedi cet'

Jeti ata 'yedi cet' kavramı, Kazak kültüründe günümüzde de önemini kaybetmeyen ve erkeğin soyunun devamının toplumsal bir norm olarak kabul edildiği köklü bir sistemdir¹². Öyle ki '*Jeti atasın bilmegen jetesiz*.' (Yedi ceddini bilmeyen, şuursuzdur.), '*Jeti atasın bilmegen, jetimdik belgisi*.' (Yedi ceddini bilmemek, yetimliğin işaretidir.) ve '*Jeti atasın bilgen ul jeti yeldiñ qamın jer*.' (Yedi ceddini bilen oğul, yedi sülalesi için gam yer.) (Keykin, 2002, s. 44,) gibi sözlerle Kazak halkının sosyokültürel yapısında atalar kültüne verilen önem dile getirilir.

Jeti ata kavramı sözlükte şöyle açıklanmıştır: "1. *etn.* Erkek çocuktan itibaren geriye doğru sayıldığında babası, dedesi, dedesinin babası şeklinde devam eden zürriyet. 2. Bütün soy sop." (QÄTS-6, 2011, s. 393). *Jeti atalıq ustanım* 'Yedi cet ilkesi' de etnografya terimi olarak, "Yedi göbeğe kadar nesillerin kendilerini akraba ve aynı atanın nesli olarak kabul ettikleri, kız alıp vermenin yasak olduğu, Kazak halkının etnobiyojik, etnokültürel ve genel olarak manevi bütünlüğünü doğal bir şekilde sağlayan düzen." (QÄTS-6, 2011, s. 393-394) şeklinde verilmiştir.

Kazak halkı, genç kuşakları yedi ceddini bilmekten sorumlu tutmuş ve ezbere bilmelerine dikkat etmiştir. Bunun sosyal önemi büyüktür. Günümüzde de bu gelenek, aynı şekilde devam

¹² Türk mitolojisinde sayılar ve özellikle yedi sayısına bağlı inanç ve uygulamaların Türk kültüründeki yeri ve anlamları konusunda geniş bilgi için bk. Durbilmez, 2017b, s. 201-254.

etmektedir. Bunun nedenlerinin başında, yedinci göbeğe kadar aynı atadan gelen insanların birbirine yakın akraba kabul edilmesidir. İkinci nedeni ise yedi göbeğe kadar aynı atadan türeyen insanlara kız alıp vermenin yasak olmasıdır. *Jeti Jarğı*'da yedi kuşağa kadar evliliğin yasak olduğu açıkça belirtilmiştir: “Yedi kuşağa kadar kan karışımı, ölüm ile cezalandırılır. Ancak bu mesele, ailenin görüşü ve kararına bırakılır. Çünkü bu tür suç, yabancı kimselerin karıştırılmasıyla çözülmez.” Yedi kuşak kavramı çerçevesinde gelişen sistem; kan kardeşleri arasındaki akrabalık, kardeşlik, birlik beraberlik ve dayanışma duygularını pekiştirir. Aynı bölgede bir arada yaşamının verdiği olanaklarla yaşam tarzı ve geçim kaynağı aynı olup zor günlerde birbirlerini koruyup kollar, iyi günlerde ise mutluluklarını hep beraber paylaşırlar. Günümüzde de aynı boyun mensupları genellikle aynı yerde beraber veya yan yana yaşamaktadırlar. Yedi göbek, babadan geriye doğru sayılır: *bala* ‘çocuk/ oğul’, *äke* ‘baba’, *ata* ‘dede’, *arğı ata* ‘büyük dede’, *baba, tüp ata, tek ata*. Kazaklar tanıştıkları kişiye ilk olarak hangi boya mensup olduğunu yani atalarını sorarlar. Boy adı olarak da en büyük atasının adını söylerler. Sekizinci kuşaktan itibaren ise yeni boy adını kullanmaya başlarlar. Bu durumda, ilgili boyun aksakalları ve ileri gelenleri bir araya gelir, boz kısarak kesilir, ziyafet verilir ve dualar edilir. Akrabalık ilişkilerinde yedi kuşak geçtiğini, bundan böyle dünlük ilişkilerine izin verileceğini bildirirler. Bu gelenek, sağlıklı nesiller yetiştirmede çok önemli bir faktördür (Kenjeahmetuli, 2013, s. 152-154). Çocuk ve sonraki nesil ise sırasıyla şöyle adlandırılır: *bala* ‘çocuk’, *nemere* ‘torun’, *şöbere* ‘torun çocuğu’, *şöpşek* ‘torunun torunu’, *nemene, tuwajat, jekjat, jürejat, jurağat ve urpaq* (Artıkbayev, 2006, s. 48).

Magavin’in “Karlag’dan Mektup” adlı hikâyesinin ana temasını, yazarın çocukluğundan hatıralar eşliğinde “aydın katliamı” ve dedesinin yeğeni Müslüm’ün acı kaderi oluşturmaktadır. Karagandı çalışma kampında esir olan Müslüm’den gelen mektup üzerine yazarın ailesi, Müslüm’e yiyecek ve giyeceklerden oluşan bir koli göndermek ister (Ospanova, 2021, s. 304-305). Ancak yerel yönetimin korku ve kuşku dolu yasakları buna izin vermediği gibi dedesi KGB tarafından sorguya çekilir. Hikâyeden alıntılanan paragraftan da anlaşılacağı üzere, dede tiplmesiyle Kazaklar arasındaki yedi cet kavramının ve akrabalık ilişkilerinin önemine vurgu yapılmıştır:

KT “Atam awdañğa baradı. Şınında da, Müsilim ağańıń jağdayı. Tuwıstıq дәrejesin ayqındamaq kōrinedi. Nemere ağamńıń balası, inim deydi. Onda yemeşegıńız üziletindey jaqın yemes yeken deydi. Joq, deydi atam. Yetene tuwıs. Nemere. Qazaqta jeti atağa deyin birge tuwğan yesepti. Siz feodalizmńıń yertegisin qoyıńız, deydi Yerekşe bölimńıń bastıǵı zekip.” (KH, 2001, s. 201).

TT “Dedem, ilçeye gitti. Gerçekten de Müslüm ağabeyle ilgiliydi bu. Akrabalık ilişkilerini netleştirmek amaçlıymış. “Amca oğlunun oğlu, kardeşimdir,” demiş dedem. “O hâlde üstüne düşecek kadar yakın değilmiş,” demiş. “Hayır, çok yakın akrabadır. Kazaklarda yedi ataya kadar kardeş, çok yakın sayılır,” demiş dedem. “Siz feodalizm masalını bir kenara atınız,” demiş özel bölüm şefi sert bir edayla.” (KM, 2023, s. 91).

1.9. Kökpar ~ Көкпар ‘Kökpar’

Kökü tarihin derinliklerine kadar uzanan ancak Sovyet döneminde sekteye uğrayan geleneksel oyunlardan biri, *kökpar* oyunudur. Etnografya terimi olan *kökpar*, “kesilerek iç organları çıkarılmış bir hayvanı (daha çok oğlak veya keçiyi) at üstünde, çekiştirerek oynanan geleneksel bir oyun.” (QÄTS-8, 2011, s. 240) olarak açıklanmaktadır. Oyunun adı, *kökböri*¹³ ‘gökbörü’ kelimesinden ileri gelmektedir. Kurt, hayvancılıkla uğraşan göçebeler için en tehlikeli yırtıcı hayvandı. Kurdu vurarak ele geçirmenin sevinciyle insanlar, kurdun cansız bedenini atlar üstünde çekiştirerek sürüklerlerdi. Daha sonraları ise bu gelenek, oyuna dönüştürülmüştür. Ancak kurt her zaman bulunamadığından yerine koyun veya keçi, bazen de buzağı kullanmışlardır. *Kökpar*

¹³ Aynı oyun, Kırgızcada da ‘boz kurt’ anlamına gelen *kökbörü*, *kök börü* ve *kökpörü* olarak geçmektedir (Yudahin, 1985, s. 418).

oyunu, delikanlıların güçlü kuvvetli, dayanıklı, cesur, çevik ve at üstünde mahir olmalarına zemin hazırlar. Ayrıca *kökpar*, atın eğitim ve bakımının ne derecede olduğunu ve hızlı olup olmadığının da sınındığı bir spor türüdür. *Kökpar*, *jappay* ve *doda tartıs* olmak üzere ikiye ayrılır. *Jappay tartıs*'ta herkes, *kökparı* sahiplenmeye çalışır. *Doda tartıs* ise eşit sayıda oyuncudan oluşan iki grup hâlinde oynanır. Bu oyuna *marqa*¹⁴ *tartuw* 'kuzu çekme' de denir. Genellikle oğlak kullanıldığı için *laq tartuw* 'oğlak çekme' şeklinde de adlandırılmıştır (Matijanov, 2021, s. 88-89). *Kökpar*'ın bir türü olan *märe kökpar* oyununda rakip iki takımın oyuncularını, erkeci geniş düz alanda kendi kalesine bırakmak için yarışır (QÄTS-8, 2011, s. 240).

Köy manzaralarının ve Kazak toplumunun günlük yaşam tarzının çokça işlendiği Magavin'in eserlerinde *kökpar* oyununa da yer verilmiştir. Aşağıda örnek olarak verilen paragrafta, Kazakların yas havasını dağıtmak ve eğlenmek için de *kökpara* sarıldıkları anlatılır:

KT "Kökpar tartayıq, - dedi äldekim. Oraqsı Tilewbay yeken. – Oybay, jetiqarañğı tünde... – Jer jağdayı belgili ğoy, biraq serke qayda, - dedi yekinşi birew. – Aqa, sektij terisin äkelijiz, - dedi Tilewbay. 'Bügin tartılmağan kökpar sirä da tartılmaydı' dep yeşkimge ırıq bermedi. Beldewde qañtaruwlı turğan attardıñ birine mindi de, jas terini taqımına basıp alıp, qırğa qaray qiyquwlap, tasır-tusır şaba jöneldi... Keyde ör jaqtan, keyde oy jaqtan şıqqan topırлаған tuyaq dawsı, qiyquwлаған üzik-üzik ayğay tünniñ bir uwağına deyin basılmağı." (BAB, 1973, s. 6-7).

TT "*Kökpar* yapalım, dedi biri. Oraqçı Tilewbay'mış. – Bu zifiri karanlıkta mı? – Bölgeyi biliriz ama erkeci nereden buluruz? dedi diğeri. – Ahan, övecin derisini getirin, dedi Tilewbay. Bugün oynanmayan *kökpar*, belki de hiç oynanmayacaktır, diyerek kimseyi dinlemedi. Keçe eve çepeçevre bağlanan urgana bağlı duran atlardan birine bindi ve taze deriyi dizinin arasına aldığı gibi tümseğe doğru haykırarak gürültüyle koşturmaya başladı... Bazen tümsekten, bazen de aşağı taraftan gelen kalabalık atların ayak sesleri, kesik kesik haykırış bağırs sesleri gecenin bir vaktine kadar kesilmedi." (BEE, 2025, 224, s. 79).

1.10. Qaruw, Küydirüw ~ Kapy, Kүйдipy 'Dağlama'

Tıp ve teknoloji gelişmeden önce geleneksel halk hekimliği olan *dästürli yemdew räsimleri*, yaygın başvurulmuş tedavi ve uygulamalardır. Halk hekimlerinin kullandığı sağaltma yöntemlerinden *qaruw* 'sıcak demirle yakma' (QÄTS-9, 2011, s. 396) veya *küydürüw* 'yakma' (QÄTS-8, 2011, s. 438) da yüksek sıcaklığın kullanılmasıyla yakma tekniğidir.

Kazak Türkçesinde geleneksel halk hekimlerine genel olarak *yemşi* denir. Halk hekimleri; hastalığın sebebini belirleme, sağaltma yöntem ve tekniklerine göre esas itibarıyla iki büyük gruba ayrılır: İrrasyonel tedavi yani büyüsel ve mistik nitelikteki yöntemleri uygulayanlar ile rasyonel tedavi yani bitkisel ve hayvansal ilaçlar uygulayanlar. Birinci gruptakiler *baqsı* başta olmak üzere *jawırınşı*, *balger*, *zikirşi*, *quşnaş*, *säwegey*, *burqı*, *şayqı* ve *qalendar* adı verilen kişiler, hastalığın sebebini ve iyileşme yolunu gösterir, tedavi uygulayıcılar. Bunların dışında *yelti*, *täwip*, *sınıqşı*, *otaşı* ve *tamırşı* da rasyonel ve büyü niteliği taşıyan yöntemleri birlikte kullanırlar. Geleneksel tedavi yöntemleri de çok çeşitlidir. Kanlı iltihaplanma, yara bere ve silah yaralanmalarında uzun süre iyileşmeyip kötüleşen yara, etrafındaki hasarlı bölgeyle birlikte çakı ile kesilir ve yara yeri yakılır. Doğu halklarında yaygın bir tedavi olan *cauterize* 'dağlama' yöntemi, Kazaklar arasında *qaruw* ve *küydürüw* adlarıyla bilinmektedir. Yaraya veya aşırı soğuktan cansızlaşan bölgeye köz, odun kuru veya kızgın demir basılarak yakılır (Alimbay, 2012, s. 40-41). Dağlama yönteminde kullanılan malzemelerden biri de keçedir. Artık etnografya terimi olarak bilinen *kiyiz küydürüp*

¹⁴ *Marqa*, zamanından önce doğan kuzu, 6 aylık kuzu (QÄTS-11, 2011, s. 83).

basuw, ‘kanı durdurmak için yaraya sıcak keçe basmak şeklindeki geleneksel tedavi türüdür’ (QÄTS-8, 2011, s. 439).

Magavin’in “Rus Asilzadesi” hikâyesinde, yaralı Rus subayına geleneksel tedavi uygulayan Kazak aksakaldan bahsedilir. Yazar eserinde; artık günümüzde unutilan, yarayı hem kızgın demirle hem de sıcak keçeyle yakarak ardından kuyruk yağı ile sararak sağaltma yöntemine dair değerli bilgiler verir:

KT “Jara äbden asqınğan, qağındığa aynalıp baradı deydi. Jigittin özinen ruqsat suraptı, orıstın yemi qonbadı, qazaqşa qaraymın dep. Yerkiñiz bilsin, men bäribir ölgen adam, depti jigit. Böjiken yeñ soñğı yemin jasadı. Meniñ uqqanım, şirigen yetti kesip, jaranıñ işine ötilirilgen almas jaqtı. Sodan soñ awzın qurım kiyizben küydip, sırtınan arnayı soyğan qunan qoydın tuw quyrıñımen qaptap orap, jılılap baylap tastadı. Budan burın, bizdiñ awılдаğı bir jigit qatarındağı şalğığa tüsip, baltırın orğızıp alğanda osılay jasap yedi. Onda qolma-qol, tez jazılğan.” (OT, 2001, s. 207).

TT “Yara oldukça ilerlemiş, yangıya doğru gidiyor, dedi. Gencin kendisine Rus’un tedavisi olmadı, Kazak usulü tedavi yöntemini kullanacağım, diyerek izin istemiş. Siz bilirsiniz, ben zaten artık bir ölüyüm, demiş genç. Böjey aksakal, son çare olan tedavisini uyguladı. Benim anladığım, çürümüş et parçasını keserek yarayı kızdırılmış demirle dağladı. Sonra yaranın ağzını sert keçeyle yaktı, özel kesilen övecin kuyruk yağı ile sararak sıcak tutacak şekilde iyice bağladı. Daha önce köyümüzde bir gence yanındaki birinin tırpanı isabet ederek kazara baldırını kestiğinde aynısını yapmıştı. O genç, çabucak iyileşmişti.” (RA, 2023, s. 164).

1.11. Qasqır awlaw/ soğuw ~ Қасқыр аулай/ соғу ‘Kurt avı’

Avcılık, insanlık tarihi kadar eski bir gelenektir. Çağdaş toplumlarda hayatını idame ettirmek ve kazanç sağlamak için de avcılık yapanlar vardır. Ancak avcılık, aslında eğlence, idman, çeviklik, duyarlılık, beylik ve bilgelik gibi özellikleri bir arada bulunduran bir sanattır. Yürük at, eğitimli tazı ve kartalı ile uçsuz bucaksız bozkırda avdan dönenlerin, avını başkalarına hediye etmeleri de âdettendir. Avcılar, halk arasında saygın kişilerdi ve avcılık da değerli bir meslekti. Avcılığın adabının ve kurallarının olduğu gibi türleri ve zamanları da vardır. Avcılık sanatında *salbuwrın*, bozkırın uzak bölgelerinde birkaç gün süren bir av türüdür. Avcıların sabırsızlıkla bekledikleri özel bir zaman dilimi de *sonar* yani karın ilk yağdığı ve yerde izlerin net görüldüğü günlerdir. Sonar vakti de üçe ayrılır: *uzaq sonar*, *kelte sonar* ve *qansonar* (Kenjeahmetulı, 2013, s. 18-19).

Magavin’in “Rus Asilzadesi” adlı hikâyesinden alınan aşağıdaki paragrafta, Kazaklar arasında avcılık ve özellikle de kurt avı ayrıntılarıyla anlatılmıştır. *Qasqır awlaw*, diğer adıyla *qasqır soğuw* olarak bilinen kurt avı için bir hazırlık aşaması ve en uygun zamanın kollanması, avcılık sanatının uyulması şart olan temel kurallarıdır:

KT “Sodan soñğı bir qumartqanı – qasqır awlaw. Qazır qısı-jazı maşınamen quwıp, atıp tawısa almay jatır göy. Ol kezdegi añsılıq jayı basqa. Jäne ärqıylı. Yeñ ülken aw – qar qalıñ jawıp, äli bekimegen qıstın basında. Oñtaylı jigitter atın baylap, kespeltegin saylap otıradı. Kespeltek degen – uzındığı qulaşqa taqaw, juwandığı bilektey ğana jumır qayın. Bas jağın suwğa salıp, isindirip, awırlatıp qoyadı. Qar jılqınñ şaşasınan asıp, tizesine taqağanda, sonar küni bir-bir atqa minip şıǵadı. Bul kezde qasqır üyirimen, tobımen jüredi. Şamasın añdap, izin kesse bitti. Taw jağın aluw kerek. Sodan soñ tım-tıraqay quwğın bastaladı. Qasqır qalıñ küpsek qarda sabalaqtap, jügire almaydı, al attın sıyrağı uzın, maltıqpay şabadı, yerkin jetedi. Qasqırdı sol qaptalğa salıp, quwdalaw kerek. Ünemi qater kütip, oñğa qaray jaltaqtap, qırın qaşadı göy. Birazdan soñ moyını qarısıp qaladı. Sol kezde qasqırdın

sol jaǵına lıp yetip şıǵıp, oń qoldaǵı kespeltekpen tumsıqtan uruw kerek. Qar qalıń, at áldi bolsa, maşıqqan kisige op-onjay.” (OT, 2001, s. 209-210).

TT “Bir başka hevesi de kurt avıydı. Günümüzde yaz kış demeden motorlu araçlarla kovalayıp vurmakla bir türlü bitiremiyorlar ya. Eski avcılık ise farklı ve renkliydi. En büyük avcılık, karın kalın yağdığı ama daha tutmadığı kışın başlangıcında yapılanıydı. Sürek avı için çevik gençler atlarını hazırlar, *kespeltek*leri ile hazır ve nazır durumda beklerlerdi. *Kespeltek* dediğimiz bir kulaç kadar uzunlukta, kol bileği kadar kalınlıkta huşağacı sopasıdır. Baş kısmını suya daldırıp şişmesini ve ağırlaşmasını sağlarlar. Kar atın paçasını geçip dizlerine yaklaştığında, ilk karın yağdığı ve izler görüldüğü zaman atlanarak yola koyulurlar. Bu dönemde kurtlar, sürüler ve kümeler hâlinde kalabalık gezerler. İzlerinden takip ederek dağa doğru gitmelerini sağladın mıydı işleri bitti demek. Çıl yavrusu gibi dağılan kurtların peşinde kovalamaca başlar. Kalın karlarda kurtların koşmaları zorlaşır, atlar ise uzun bacakları sayesinde kara gömülmeden rahat koşarak yetişirler. Kurtları sol taraflarından kovalamak gerekir. Tehlike anında hep sağına baka baka kaçtıkları için epey zaman sonra boynu tutulur. İşte o anda kurdun sol tarafından hızlıca yanaşıp sağ elindeki sopayla yüzüne vurmali. Kar kalınsa ve at da güçlüyse, tecrübeli biri için bu işten bile değil.” (RA, 2023, s. 168-169).

1.12. Qonaqkâde ~ Қонақкәде ‘Misafirin armağanı’

Misafirperverliğin çok yaygın olduğu Kazak toplumunda, ev sahipliği yapma ve misafir ağırlamanın adabının olduğu gibi gelen misafirlerin de uyması gereken âdetler vardır. Eğlenmek, sıcak ve hoş bir atmosfer oluşturmaya yönelik ortaya çıkan *qonaqkâde* geleneği de tıpkı *awıldın altı awız* gibi, misafirlik adabında yer almaktadır. ‘Misafir armağanı’ diyebileceğimiz *qonaqkâde* etnografya terimi, “misafirlerin kendilerine özel hazırlanan yemek faslından sonra ev sahiplerinin isteği üzerine şarkı, türkü, destan söyleme, hikâye anlatma veya dombra çalma geleneğidir.” (QATS-10, 2011, s. 27; QTTS, 2008, s. 517). Ev sahibinin misafirine *qonaqkâde aytınız* ‘*qonaqkâde* söyleyiniz’ deme hakkı var. Bu, ‘türkü söyleyin, hünerinizi gösterin’ anlamına gelir. Bu gelenek; eğlenceli ortam oluşturma, ev sahibi ile misafirin samimiyetini ve hoşnutluğunu göstermenin bir yoludur. Eskiden Kazak toplumunda gençler türkü söyleme, atışma, güzel konuşma ve dombra çalma gibi sanat türlerine küçük yaştan alıştırılırdı. Onların hünerli, becerikli bireyler olarak yetişmesine elverişli ortam ve destek sağlanırdı (Kenjeahmetuli, 2013, s. 224).

Günümüz Kazak misafir ağırlama adabında canlılığını yitiren bu gelenek, Magavin’in eserlerinde sıkça anlatılır. Yazarın çocukluğu ile ilgili en değerli hatıralarından biri, ailesiyle bir arada olup hoşça vakit geçirdiği zamanlardır:

KT “Ol zamanda bizdin awıl da araq degen atımen joq. Barǵan bette şay. Odañ soñ yet. Odañ soñ taǵı da şay. Arasında ârquılı keñes. Yeñ soñında qonaqkâde. Yaǵniy, ângime, yertegi, jır. Keyde âldebir kitaptar oqıladı. Janǵa azıq, denge tınıs. Burın yertegi, jırdı atam aytatın. Arǵı, bergi kitaptaǵı ângimeni aǵam aytatın. Yendi bări de maǵan köşken. Yerteginiñ neşe atasın qubıltamın. Alpamıstıñ, Yedigeniñ jırın oqıp beremin. Jurt ta mǵz. Atam da rıyza. Meniñ bala kezimdegi yeñ baraqat künder yeken.” (KH, 2001, s. 195).

TT “O zamanlar bizim köyde içkinin adı bile yoktu. Misafirlige gider gitmez çay ikram edilir, sonra et yemeği, peşinden yine çay ziyafeti olurdu. Bunlar arasında çeşitli konularda sohbet edilirdi. En son olarak da *konakkade*, yani sıra hikâye, masal ve destan anlatımına gelirdi. Bazı günler kitaplar okunurdu, cana can katan. Önceden masal ve destanları dedem anlatırdı. Eski ve yeni kitaplarda yazılı hikâyeleri babam anlatırdı. Artık bütün bu görevler bana düştü. Masalları ballandıra ballandıra anlatır, “Alpamıs”, “Yedige” destanlarını ezbere okurdum. Gelenler de, dedem de memnun kalırdı. Bunlar çocukluğumun en mutlu günleriydi.” (KM, 2023, s. 83).

Sözlü anlatım geleneğinin ağır bastığı ortamda kitapların da okunduğu dikkat çeken hususlardandır.

KT “Men äbden qızıp, tağı bir yertegi aytpaq yedim, Svetlananın äkesi toqtattı. Bãygege at qosqanday, delebesi köterilip, äreñ otır yeken. – Yendi qonaqqäde, - deydi. – Biz de aytayıq birdeñe. Svet, Svetlana, jarıgım, üydegi kitaptı äkele qoyşı. Sandıqta, yeñ üstinde jatqanı, - dedi, ornınan lıp yetip turıp, surawlı jüzben bögelip qalğan qızına. – Bayqap usta, jelge şaşıp alıp jürme...” (JQS, 2000, s. 128).

TT “Ben iyice coşarak bir masal daha anlatacakken Svetlana’nın babası beni durdurdu. Atını yarışa katmış gibi heyecanla yerinde oturamıyordu. “Şimdi ise *konakkade*” diyor. “Biz de bir şeyler söyleyelim. Svet, Svetlana, ışığım, evdeki kitabı getirir misin? Sandığın içinde, en üstte olanı.” dedi yerinden hızlıca kalkarak soru soran yüzle bakan kızına. “Dikkat et, rüzgârda dağılıp uçup gitmesin...” (YKS, 2023, s. 113).

1.13. Müşel ~ Мүшел ‘On iki yıllık döngü’

Etnografya terimi olarak *müşel*, “eski takvime göre insan yaşının her 12 yıldan sonraki evresini bildirir: 13, 25, 37, 49 gibi.” (QÄTS-11, 2011, s. 399; QTTS, 2008, s. 606); “12 yıllık zaman dilimi.” (Kuralulu, 1997, s. 339). *Müşel jas ‘müşel yaş’* ise “her 12 yılda gelen yaş” (QÄTS-11, 2011, s. 399; QTTS, 2008, s. 606). Kazak halkının dünya görüşünde insanın yaşı *müşel*¹⁵ hesabıyla hesaplanır. İlk *müşel* yaş, 13 ile başlar ve her 12 yılda bir *müşel* geride bırakılır. Böylece iki *müşel* 25, üç *müşel* 37, dört *müşel* 49 yaşa tekabül eder. Eskiden Kazaklar, yaşını söylerken *bes müşelden yeki jıl astım* ‘beş müşelden iki yıl geçtim’ dediklerinde 63 yaşa geldiğini, *jeti müşelge taldım* ‘yedi müşelimi doldurdum’ dediklerinde ise 85 yaşına girdiğini ifade etmiş oluyorlardı. *Müşel* yaşın 12 yıl hesabıyla belirlenme sistemi, insan yaşamının önemli evreleriyle açıklanmaktadır. Söz gelimi *bir müşel* yani 13 yaş, çocukluk; *yekı müşel* yani 25 yaş, gençlik ve güçlü kuvvetli olma; *üş müşel* yani 37 yaş, olgunluk; *tört müşel* 49 yaş ile *bes müşel* 61 yaş, kemale erme; *bes müşel* üstü ise yaşlılık dönemine denk gelir. Halkın inancına göre her *müşel*, insan yaşamı için tehlikeli bir yıl kabul edilir ve *müşel* yaşına giren kimse, yeni kıyafetlerini başkalarına hediye eder, Yaradan’dan sağlık selamet diler, sadaka verir. *Müşel* yaşlarında kişi, her zamankinden daha dikkatli davranır, uzun ve ağır seyahatlere çıkmaz. Olumsuz hava şartlarında tedbirli ve temkinli olur. Çünkü bu yaşlarda bedensel ve ruhsal değişimlerin yaşandığına inanılır (Kenjeahmetuli, 2013, s. 250-253).

Kazak halkının yaş hesaplama ve yaşam dönemlerini değerlendirme biçimi olan *müşel* anlayışı, günümüzde Kazak geleneksel ortamlarında varlığını göstermektedir. İnsan yaşamı, 12 yıllık zaman dilimine karşılık gelen döngülerle değerlendirilir. Bu anlayış, Magavin’in eserlerinde de çok rastlanan kültürel değerlendendir.

KT “Men awıldır keyingi, keyingi yemes, jañadan şıqqan şaldarına tañırqay qaraytın yedim. Bizden assa bir müşel, äytpese bes-altı-aq jas ülken.” (BT, 2006, s. 2). TT “Ben köyün bu son, son değil de yeni olan yaşlılarına hayretle bakardım. Bizden olsa olsa on yaş kadar ya da beş altı yaş büyükler.” (BM, 2023, s. 42).

KT “Budan tuwra bir müşel kişi bolatın. On jetide.” (QA, 2001, s. 123). TT “Bundan tam on iki yaş küçüktü. On yedisinde.” (EA, 2023, s. 204).

1.14. Sıbağa ~ Сыбаға ‘Pay’

Kazak toplumunda eskiden beri yaygın görülen bir gelenek de kışın kesilen büyükbaş (*soğım*) etinden *sıbağa* adı verilen bir payın saklanması ve ikram edilmesidir. Sözlüklerde *sıbağa*, “1. etn. Ağır misafirler ve yakın insanlar için özel olarak muhafaza edilen *soğım* eti; kesilen hayvan etinin önemli parçaları. 2. Ailesinden uzakta bulunan çocuğa özel muhafaza edilen, kış için kesilen

¹⁵ Kırgızlarda *müşel* inancı için bk. Orozobayev, 2014, s. 226-227.

büyükbaş etinden bir parça.” (QÄTS-13, 2011, s. 450); “sevilen ve sayılan kişilere özel olarak saklanan, kışlık büyükbaş etinden bir miktar.” (Kuralulu, 1997, s. 133; QTTS, 2008, s. 754) şeklinde açıklanır. Kenjeahmetuli (2013, s. 290-291), bu gelenekle ilgili günümüzde unutulmuş olan bazı bilgileri de aktarır: Kışın tüketmek üzere kesilen büyükbaş etinden gelemeyecek durumda olan yaşlılara hakkı gönderilir. Her yıl özel olarak kesilen büyükbaş etinden *sıbağa* ayırma geleneğine çok önem verilir. Eskiden vefat eden kimsenin bile hakkı, onun ailesine özel olarak gönderilirdi. Buna *qara sıbağa* ‘kara sıbağa’ denirdi. *Öli sıbağa* ‘ölü sıbağa’, daha çok balıkçı köylerinde yaşatılan bir gelenektir. Evin geçimini sağlayan olmayan yaşlılara, bakımsız kalan yetim ve dullara balıkçılar, kendi paylarından bir miktar verirler. Kazak bozkırında ekinden *kewsen*¹⁶, kesimlik hayvandan *kögendik*¹⁷, mal mülkten *şülen*¹⁸, balıktan *ölü sıbağa* vermek; insani duygu, cömertlik, alicenaplık, yardımlaşma ve dayanışmanın çok güzel örneklerindendir. *Suw sıbağa* ‘su sıbağa’, günümüzde tamamen unutulmaya yüz tutan bir *sıbağa* türüdür. Kışın nehir, dere veya gölde balık tutanlardan, o civarda eskiden beri ataları yaşayagelen köy/ boy mensupları *suw sıbağasını* yani pay isteme hakkına sahipti. Böylece bir bakıma o toprakların ezeli sahibi olduklarını hatırlatmış olurlardı. Balıkçılar da bu duruma karşı çıkmaz, payına düşenden onlara haklarını verirlerdi. Yerliler de geleneğe uyan balıkçılara memnuniyetlerini dile getirerek hayır dua ederlerdi.

Magavin’in “Karlag’dan Mektup” hikâyesinde, çalışma kampında esir olan akraba için gönderilmesi istenen kolide kışlık büyükbaş etinden *sıbağa* vardır. Ancak sosyalist rejimin çengeline takılan koli, postaneden geri döner ve aile, sahibine ulaştırılamayan bu özel ete uzun süre dokunamaz, çünkü ona manevi bir anlam yüklenmiştir. Kazaklar arasında *sıbağa* olarak özel saklanan en değerli et parçalarından olan at eti sucuğu *qazı* ‘kazı’ sofraya geldiğinde bile ev halkı, yemekte tereddüt eder. Ancak büyükannenin umut dolu sözleriyle sofradaki yas havası dağılır. Bu an, hem duygusal bir rahatlama hem de beklenen kişinin dönme umudunun yeniden canlanması anlamına gelir:

KT “Atam qorjınına salıp, qaytadan äkelgen sawqat jäşik sol, aşılmağan qalpı, azıq-tülük saqalatın şoşalada muzğa qatıp tağı qanşama turdı. Soğım yeti bitüwge taqağanda, uzınsarıda qaqpаğın köterdik. Aşılğan qalpı tağı birneşe kün turğan. Aqırı, nawrız keldi. Nawrız degen atı ğana. Qar siresip jatır. Kolhozdıñ malı jartılay qırılıp bitken. Kün jılınatın türi joq. Üylerdiñ arası kürtik, yesik aldı sirew. Bäribir nawrız. Äjem toğız türli däm salıp, nawrız köje jasadı. Sol küni Müsilim ağağa arnalğan qos qazını tutasımen qazanğa saldı. Keşine aldımızğa kelgende tamağımız tüyirtpektelip turdı. ‘Saқтағанın buzsa, sağıntқан jolawşı көp uzamay keledi dewşi yedi’, - dedi äjem. Sonda ğana atamnıñ yeñsesi jazıldı.” (KH, 2001, s. 202).

TT “Dedemin heybesine koyup geri getirdiği koli, açılmamış hâlde kilerde uzun süre buz kesilerek durdu. *Soğım* eti bitmeye yaklaştığında, kışın sonunda kapağını açtık. Açık hâliyle yine birkaç gün öylece durdu. Derken Nevruz da geldi. Gelmesine geldi de, kar erimek bilmedi. Kolhoz mallarının yarısı telef olmuştu. Havaaların da hiç ısınacağı yoktu. Evlerin arası kar yığınlarından geçilmiyor, önleri ise don. İllaki Nevruz. Babaannem, dokuz çeşit yiyeceğin karışımından Nevruz çorbası yaptı. O gün, Müslüm ağabey için ayırdığımız büyük *kazıyı* bütün olarak kazana koydu. Akşam önümüze pişmiş hâliyle geldiğinde boğazımız düğümlendi. “Sakladığını çıkarırsa, özlenen yolcu

¹⁶ *Kewsen*, hasattan elde edilen yüksek verimden arta kalanı akrabaları, eş dost ve köydeşleri arasında paylaşırma geleneğidir (Tavuli, 2017, s. 227).

¹⁷ *Kögendik* veya *kөгentүп*, kuzulara en (hayvanlara vurulan damga, işaret) yapıldığı gün büyüklerin yaşça küçük akrabalarına ve çocuklara hediye ettikleri kuzu; hısım ve akraba arasında çocuklara özel verilen hediye (QÄTS-8, 2011, s. 167).

¹⁸ *Şülen*, hiçbir ücret veya bedel alınmadan dağıtılan yemek, erzak, eşya vb. (QÄTS-15, 2011, s. 486).

çok bekletmeden gelir.” derler, dedi babaannem. Ancak o zaman dedemin keyfi yerine gelir gibi oldu.” (KM, 2023, s. 92-93).

Aynı hikâyede, çalışma kampındaki akrabasına koliyle *sıbağa* göndermek isteyen dedenin soruşturmayla çağırılması üzerine KGB görevlisi ile olan diyalogunda da *sıbağanın* Kazak halkı için sıradan, doğal ve kültürel bir paylaşım olduğu vurgulanır:

KT “Şırağım, yeldiñ dâmi ğoy, deydi atam. Jurt awıl arasında da birin-biri *sıbağağa* şaqırıp jatadı ğoy. Sonda qant ta *sıbağa* ma?” (KH, 2001, s. 201). TT “Yavrum, bunlar ev yemekleri. Millet köyde de birbirini misafirliğe *sıbağa* için davet eder yahu,” demiş dedem. “Öyleyse, şeker de mi *sıbağa*?” (KM, 2023, s. 91).

1.15. Soğım bası ~ Соғым басы ‘Kışlık besi hayvanı kesildiğinde verilen ziyafet’

İktisadi hayatı temelde hayvan yetiştiriciliğine dayanan Kazak toplumunda, başlıca besinler olarak et ve süt ürünleri vardı. Çetin kış şartlarının da kaçınılmaz olduğu Kazakistan coğrafyasında, eskiden beri kış hazırlıklarının başında *soğım soyuw* ‘kışlık büyükbaş kesimi’ gelir. Günümüzde de yaygın olarak görülen bu hazırlık türü, gerek köylerde gerekse şehirlerde unutulmayan geleneklerin başını çeker. *Soğım* kesildikten sonra kış boyunca hısım akraba, eş dost ve konu komşu arasında *soğım bası* davetleri verilir; gelemeyenlere ise *sıbağa* saklanır. Böylece herkesin *soğım* sürecine dâhil olması sağlanır.

Sözlüklerde etnografya terimi olarak *soğım* için şu tanımlamalar yapılmıştır: “Geleneksel eski Kazak yaşantısından beri süregelen, erzak hazırlamak için kışın kesilmek üzere bakımı yapılan daha çok büyükbaş ya da küçükbaş besi hayvanı.” (QÄTS-13, 2011, s. 226); “kışın kesilmek üzere besiyeye alınmış mal” (QTTS, 2008, s. 732). *Soğım* için “kış aylarında tüketilmek üzere önceden hazırlanan bir besin maddesi, besi hayvanı” tanımlamasını yapan Kenjeahmetulı da, bu amaçla esas itibarıyla at, deve ve inek gibi büyükbaşın kesildiği bilgisini verir (2013, s. 285-286). Kış yaklaşırken hayvan kesmek çok eskiden beri süregelen bir gelenektir. Durumu iyi olanlar, birkaç hayvan keserlerdi. *Soğım bası* verme, mutlaka uygulanan bir davettir. Köyün aksakalları, konu komşu ve eş dost davet edilerek ağırlanır. Sofrada yemek yenirken sohbet edilir. *Soğım* sahibine hayır dualar edilir, güzel dileklerde bulunulur (Tavulı, 2017, s. 218).

Soğım bası; bir nevi sosyalleşme ve irtibatı koparmama arzusu, bir bütünün parçası olma duygularıyla düzenlenen yemekli bir davettir. Yazar Magavin’in eserlerinde *soğım* kesimi, *soğım bası* daveti ile *sıbağa* gönderimi geleneklerinin iç içe anlatıldığı görülür:

KT “Äytkenmen, awıl tirşiligi burınğı qalpında qalsa kerek. Jağdayı kalgender *soğım* soyıp alğan. Birew jılqı, birew siyrı. Jağdayı kelmegender torpaq, tayınşa, tım qurısa qatarıman yeki qoy.” (KH, 2001, s. 195). TT “Her şeye rağmen köy hayatı, eski hâlinde devam etti. Durumu olanlar, *soğım* kesmişlerdi. Kimi at, kimiye inek. Durumu olmayanlar; dana, *tayınşa* (bir yaşını tamamlamış, iki yaşına girmemiş tay), en azından iki tane koyun.” (KM, 2023, s. 82).

II. Dünya Savaşı yıllarındaki Kazak köy yaşantısının bir parçası olan *soğım bası* davetleri, günümüzde de genel itibarıyla aynı şekilde devam etmektedir:

KT “Raqat. Biz de raqat tınıştıqqa masayrap jatır yedik. Jeltoqsannıñ soñında jaqın aǵayınnıñ birazın *soğımın* basına şaqırğanbız. Sodan soñ bizdi şaqırısı. Odan keyin yejettes, jekelegen üylerdiñ özara sıbaǵası bastaldı.” (KH, 2001, s. 195). TT “Ne mutlu. Biz de rahatlığın ve huzurun keyfini sürüyorduk. Aralığın sonunda yakın akrabalarımızın çoǵunu *soğım ziyafetine* davet etmiştik. Onlar da sırası gelince bizi ağırladılar. Daha sonra ise hısım akraba, konu komşu arasında *sıbağa* gönderme başladı.” (KM, 2023, s. 82-83).

1.16. Tört tülük ~ Төрт түлік ‘Dört çeşit hayvan’

Hayvancılık ve çobanlık kültürüne dayalı yaşam tarzı geliştiren Kazaklarda hayvanlara çok değer verilir. Hayvanları varsa ve iyi ise sahipleri de iyi idi. Günümüzde şehirli yaşlı Kazaklar bile selamlaşma ve hâl hatır sorma adabı olarak “Nasılsınız?” anlamında *Mal-jan aman ba?* (Mal ve can selamette mi?) kalıp sözünü kullanırlar. Doğa ile iç içe yaşamının da bir sonucu olarak esasen tüm canlı varlıklara değer verilmiştir. Ancak evcil hayvanlardan özellikle at, deve, sığır ve koyunun yeri apayrı idi. Hem etinden ve sütünden hem yününden ve postundan hem de gücünden yararlanıldığı için bu dört çeşit hayvana *tört tülük* adı verilmiş, hem günlük yaşamda hem de sözlü anlatılarda folklorik öge olarak bu kavram önemli yer tutmuştur¹⁹.

Sözlüklerde *tört tülük* kavramı, “evcil hayvanlardan deve, at, koyun ve sığırın genel adı” (QTTS, 2008, s. 817) şeklinde; *tört tülük mal* kavramı da “göçebe Kazak yaşam tarzının temeli olan hayvancılık kültüründe koyun, sığır, at ve deve.” (QÄTS-14, 2011, s. 490) şeklinde tanımlanmıştır. Kazak halkı için deve, saltanat; at, gurur; sığır, kanaat; koyun hazinedir (Kenjeahmetulı, 2013, s. 302). Kazak Türklerinin sosyoekonomik hayatları için önemli bir yeri olan hayvanların inanç dünyasında da yer bulduğu görülmektedir. Kazak Türklerinin inancına göre her hayvanın bir koruyucu iyisi bulunmaktadır. Bu iyeler, koruyucu olduğu hayvanların sağlıklı olmasını ve üremesini sağladığı gibi insanlar ve hayvanlar arasındaki ilişkilerin de kurallarını belirleyici konumdadır. Kazak Türkleri “iye”, “ruh”, “ata”, “baba” olarak adlandırdığı bu kutsallara hürmet eder (Gümüş, 2025, s. 23). *Oysılqara*, develerin ve deve bakıcılarının piridir. *Zenği Baba*²⁰, sığırın ve sığır bakıcılarının piridir. *Şopan Ata*, koyun ve çobanların piridir (Kenjeahmetulı, 2013, s. 300-301). Mitolojik bir unsur olarak *Qambar Ata*, Kazak geleneksel inanç ve inanışlarına göre atın hamisi, sahibidir. Bazı efsanelere göre *Qambar Ata* ismi, Hz. Muhammed’in damadı Hz. Ali’nin at bakıcısı olan Kanber ile ilişkilendirilir; folklor ürünlerinde geçen *köl iyisi Qambar* ifadesi ise, kutsal varlığa sığınmak amacıyla söylenen bir ifadedir (QÄTS-9, 2011, s. 180, 179). *Qambar Ata*, Kazak dünya görüşünde *jer iyisi* ‘toprak iyisi’, *şöl iyisi* ‘çöl iyisi’ ve *köl iyisi* ‘göl iyisi’ olarak da kabul edildiğinden, dört çeşit hayvan arasında özel bir yere sahiptir (Kenjeahmetulı, 2013, s. 300-301). *Oysılqara*, “1. Eski Kazak inanışlarına göre, devenin hamisi, piridir. İslam tarihinde peygambere olan sevgisiyle tanınan ve evliya olarak saygınlık kazanan Üveys Karani’nin ismi ile ilgili ortaya çıkmış bir kavram. 2. Deve.” (QÄTS-11, 2011, s. 639). *Zenği Baba*, XIII. yüzyılda yaşamış bir evliya olan *Zanğı Baba* isminden gelmektedir. Geçimini sığır çobanlığı yaparak sağlayan *Zanğı Baba*, aynı zamanda Yesevi’nin hocası olan Arslan Baba’nın torunlarından (Orozobayev, 2014, s. 66). *Şopan Ata* ismi, Eski Türk inanç sisteminde bir yıldız-Tanrı olan Çolpan ile ilişkilendirilebilir. *Çolpan*, “demir kazık denen gök direğine ya da evren ağacına bağlanan tanrı atlarının sahibi ve koruyucusu olduğuna inanılan yıldız-tanrı.” (Korkmaz, 2008, s. 50). Kazaklar arasında söz konusu olan hayvanlarla ilgili sıkıntılı durumlarda, pirlere yardım ummak olağan bir durumdur.

Magavin’in “Beşinci Mal” hikâyesinde, Sovyet ideolojisi gereği Kazak toplumunda domuz yetiştiriciliğinin ele alınması ve halkın buna tepkisi nükteli bir anlatımla işlenir. Geleneksel hayvan yetiştiriciliğinde hayatları boyunca esasen *tört tülük* mal ile uğraşan Kazakların, köye getirilen birkaç domuzla imtihanı ironik tarzda ele alınır. Yerli halkın yaşam biçimiyle tezatlık oluşturan ve Sovyet hükûmeti tarafından emrivaki olarak dayatılan domuz yetiştiriciliği, Kazak kültürüne yapılan bir darbedir aslında:

KT “Küni ötken, kelmeske ketken feodalizminñ dört tülükpen ğana qalğan tar şenberinen şığıp, besinşi tülük – şoşqa januardı bağıp-qağıp, molınan ösirüwge qol jetkizeyik!” (BT, 2006, s. 4). TT “Artık tarihe karışan feodalizmin sadece dört çeşit hayvanla sınırlı kalan dar çemberinden

¹⁹ Dört sayısına bağlı inanç ve uygulamaların Türk kültüründeki yeri ve anlamları konusunda geniş bilgi için bk. Durbilmez, 2019, s. 60-83.

²⁰ *Zenği Baba* ve diğer pirlere ile ilgili daha fazla bilgi için bk. Orozobayev, 2014, s. 64-74, 159-165.

çıkarak beşinci hayvan türü olan domuzu besleyip fazlasıyla çoğaltmayı başarmalıyız!” (BM, 2023, s. 43).

KT “Qalğan tört tülük mal jaylawğa şıqqanda, besinşi tülük şetke qağılıp, yeski jataqta, sasıq qıstawda qalğan. Bul ne, sabataj ba, älde sotsialistik qurılısqa, halıqtar dostıǵına qarsılıq pa?” (BT, 2006, s. 10). TT “Diğer dört çeşit hayvanımız yaylaya çıktığında, beşinci hayvanımız göz ardı edilmiş, eski mekânında pis kokulu kışlakta kalmış. Bu nedir, sabotaj mı ya da sosyalist düzene, halklar dostluǵına olan düşmanlık mı?” (BM, 2023, s. 48).

1.17. Yerüwlik ~ Ерулік ‘Komşudan komşuya destek’

Kazak halkında komşuluk ilişkilerinin, yardımlaşma ve dayanışma duygularının en parlak örneklerinden biri, *yerüwlik* geleneğidir. Sözlüklerde etnografya terimi olarak *yerüwlik* için “yeni taşınanlara komşuların hediye ettiği mal mülk veya verdiği yemekli davet.” (QÄTS-5, 2011, s. 373); “yeni taşınanlar için köydeşlerin, akrabaların veya komşuların verdiği yemekli davet.” (QTTS, 2008, s. 233) tanımlamaları bulunmaktadır. *Yerüwlik berdi*. “Yeni taşınan komşusunu yemeğe davet ederek ağırladı.”; *yerüwlikşi* ‘*yerüwlik* veren kişi’ ve konuşma dilinde olumsuz manada *yerüwlik-serüwlik* ‘sözde davet’ (QÄTS-5, 2011, s. 373) anlamlarında kullanılır. Göç zamanları dışında farklı bir zamanda köye taşınarak yerleşen aileye özel olarak köylüler yemek hazırlarlar. Bu, yeni komşuların yabancılık çekmemesi, köy halkıyla tanışması ve komşuluk münasebetleri için bir başlangıçtır. Bu geleneğin sosyokültürel boyutu da var. Söz gelimi, yeni taşınan ailenin yakacak veya su gibi temel ihtiyaçlarının olmaması büyük bir olasılık. Bu durumda *yerüwlik* verilerek ailenin temel ihtiyacı giderilmiş olurdu (Kenjeahmetulı, 2013, s. 142).

Bir köye yeni taşınan aileye komşuların verdiği yemekli davet veya hediyeleşme geleneği olan *yerüwlike*, Magavin’in eserlerinde de rastlanır. “Yusuf’un Kızı Svetlana” hikâyesinde, köye yeni taşınan baytar ailesine özel verilen yemekli davet anlatılır. Böylece yeni komşu ile tanışma ve yakınlaşma fırsatı oluşturulur.

KT “Köp uzamay, perşildiñ üyin yerüwlikke şaqırdıq.” (JQS, 2000, s. 127). TT “Çok geçmeden baytarın ailesini *yerüwlike* davet ettik.” (YKS, 2023, s. 111).

2. Değerlendirme ve Sonuç

Muhtar Magavin’in eserlerine yansıyan örnekler incelendiğinde, kültürel söz varlığının modern Kazak hikâyeciliğinde önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Belirlenen örneklerden hareketle sonuç olarak şöyle bir değerlendirme yapmak mümkündür:

Kazak toplumunda “amanat qoyuw” olarak adlandırılan emaneten defnetme uygulaması, olağan dışı koşullar altında naaşın geçici olarak toprağa verilmesi ve korunması pratiğini ifade etmektedir. Bu ritüel, hem İslami cenaze usulleri hem de İslam öncesi yerel inanışlarla şekillenmiş olup, savaş, göç, zorlayıcı iklim koşulları gibi durumlarda cenaze törenlerinin geciktirilmesini mümkün kılmıştır. Emaneten defnetme, naaşın sadece geçici olarak korunmasını sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda definle ilgili ritüellerin eksiksiz yerine getirilmesine olanak tanımış, böylece ölüm sonrası toplumsal saygı ve bağlılık devam ettirilmiştir. Memleketten uzak yerlerde vefat eden önemli şahısların naaşlarının uygun koşullar sağlandığında asıl mezarlarına nakledilmesi, bu geleneğin toplumdaki kültürel ve dinî önemini vurgulamaktadır. Dolayısıyla “amanat qoyuw” töreni, Kazak kültüründe hem ölüm sonrası ritüellerin esnekliğini hem de toplumsal ve manevi bağların sürekliliğini temsil etmektedir.

Kazakların hayvancılık kültürüne dayalı göçebe yaşam tarzı içinde şekillenen aşık oyunu, yalnızca bir çocuk oyunu olmanın ötesinde, toplumun kültürel kodlarını, tarihini ve yaşam biçimini yansıtan önemli bir gelenektir. Hayvan motiflerine sıkı sıkıya bağlı olan bu oyun, Kazakların mitik ve kozmik dünya görüşüyle bütünleşerek kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Aşık oyunu, hem çocukların fiziksel ve zihinsel becerilerini geliştirmede hem de toplumsal kimliğin ve kültürel

mirasın yaşatılmasında işlevsel bir rol üstlenir. Günümüzde teknolojinin yaygınlaşması nedeniyle unutulmaya yüz tutmuş olsa da, bu oyun Kazak kültüründe derin anlamlar taşıyan, tarihsel sürekliliği sağlayan bir kültürel miras olarak önemini korumaktadır. Dolayısıyla aşık oyunu, Kazak halkının geleneksel yaşam tarzı, inançları ve sosyal yapısı hakkında zengin bir bilgi kaynağı olmakla birlikte, kültürel kimliğin somut ve canlı bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

Kazak toplumunda evlat edinme geleneği, sadece bireysel bir aile olayı olmaktan öte, sosyal yapının ve kültürel normların somutlandığı ritüeller bütünü olarak karşımıza çıkar. Çocuğun eline kaval veya uyluk kemiği verilmesi, onun aile ve toplum içinde kabul edilmesinin ve aidiyetinin simgesel bir ifadesi olarak işlev görür. Bu uygulamalar, hayvan kültü ve zoomorfik inançların toplumdaki derin etkisini yansıtırken, evlatlık alınan çocuğun dışlanmayacağına dair toplumsal bir sözleşme niteliğindedir. Evlat edinme törenlerinin kapsamlı ve organize biçimde yapılması, Kazak kültüründeki dayanışma, kabile ve aile bağlarının kuvvetine işaret eder. Modern dönemde azalma eğilimi gösterse de, bu geleneğin toplumsal ve kültürel işlevi, Magavin'in eserlerinde ve sözlü anlatımlarda korunarak günümüze aktarılmıştır. Dolayısıyla Kazak evlat edinme âdetleri, halkın geleneksel değerlerini, hayvanlarla kurduğu mistik bağı ve toplumsal bütünlüşmeyi anlamak açısından önemli bir kültürel miras olarak değerlendirilmelidir.

Kazak toplumunda insana ve aile büyüklerine saygının ifadesi olan “at tergew” geleneği, dilssel tabu ve sosyal normlar çerçevesinde şekillenmiş incelikli bir saygı ve görgü uygulamasıdır. Kadınların, kocası ve onun akrabalarının gerçek isimlerini doğrudan kullanmamaları, dolaylı anlatım ve farklı hitap biçimleri geliştirmeleri, hem bireysel hem de toplumsal ilişkilerde uyum ve hiyerarşik düzenin korunmasına hizmet eder. Bu gelenek, Kazak kültüründe sözün gücüne ve ismin kutsallığına verilen önemin yanı sıra, aile içi ilişkilerin saygı ve nezaket esasına dayandırıldığını göstermektedir. Adların doğrudan söylenmemesi, aynı zamanda sosyal yapının ve aile bağlarının güçlendirilmesine, bireylerin toplumdaki konumlarının pekiştirilmesine katkı sağlar. “At tergew” uygulaması, sadece bir isim değiştirme değil, aynı zamanda toplumsal rollere uygun bir kimlik yeniden tanımlama ve saygı temelli iletişim biçimidir. Günümüzde nadiren uygulansa da, Kazak toplumunun kültürel belleğinde önemli bir yeri bulunan bu gelenek, halkın sosyal ilişkilerindeki hassasiyet ve tevazu anlayışının tarihsel yansıması olarak değerlendirilebilir.

Kazak misafir ağırlama geleneğinde önemli bir yere sahip olan “awıldın altı awızı” uygulaması, hem misafirperverlik duygusunun hem de kültürel aktarımın yaşatılmasında merkezî bir rol oynamaktadır. Bu gelenek, ev sahiplerinin ve misafirlerin şarkı, türkü söyleme ve sözlü anlatı sanatları aracılığıyla sosyal bağları güçlendirmelerine, aynı zamanda gençlerin yeteneklerini sergileyerek toplum içinde tanınmalarına olanak tanımaktadır. Özellikle düğün, ziyafet gibi toplumsal törenlerde icra edilen “awıldın altı awızı”, halk müziğinin ve sözlü edebiyatın canlı tutulmasını sağlamakta, unutulmaya yüz tutan türkü ve masalların kuşaktan kuşağa aktarılmasına zemin hazırlamaktadır. Magavin'in eserlerinde de görüldüğü üzere, bu uygulama yalnızca eğlence amaçlı değil, aynı zamanda kültürel belleğin ve toplumsal değerlerin korunmasında işlevsel bir mekanizma olarak varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla “awıldın altı awızı”, Kazak kültüründe misafirperverliğin somut bir ifadesi olmasının ötesinde, kültürel süreklilik ve kimlik inşasında da vazgeçilmez bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Levirat geleneği “ämeñgerlik”, Kazak toplumunun tarihsel ve kültürel yapısında derin köklere sahip olan, ancak Sovyet dönemi politikalarıyla büyük ölçüde yasaklanarak unutulmaya yüz tutmuş bir evlilik biçimidir. Bu uygulama, dul kadının ve çocuklarının aile ve toplum içindeki sosyal sürekliliğini sağlama, ekonomik güvence ve onur meselesi olarak önemli bir işlev görmüştür. Levirat, sadece bir evlilik biçimi olmanın ötesinde, Kazak töresi kapsamında toplumsal düzenin korunması, kan bağına dayalı sorumlulukların paylaşılması ve kadın ile çocukların sosyal dışlanmadan korunması için geliştirilen çok boyutlu bir gelenek olarak ortaya çıkmaktadır. Sovyetler Birliği'nin geleneksel hukuk sistemini sınırlandırması ve yasaklaması, bu yapının çözülmesine ve toplumsal kültürel hafızanın zedelenmesine yol açmıştır. Magavin'in eserlerinde

de görüldüğü gibi, savaş koşullarının ve sosyal dönüşümlerin yarattığı trajik deneyimler, leviratın bireyler üzerindeki psikolojik ve sosyal etkilerini gözler önüne sermektedir. Sonuç olarak, levirat geleneği, Kazak toplumunda hukuki, sosyal ve kültürel açılardan işlevsel bir kurum olarak var olmuş; ancak modernleşme ve siyasi müdahalelerle birlikte sosyal yapıda önemli dönüşümlere maruz kalmıştır. Bu süreç, geleneksel değerlerle modern devlet yapısı arasındaki gerilimin somut bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Kazak toplumunda “joqtaw” ve “dawıs saluw/ qıluw/ aytuw” geleneği, yas tutma ve acının dışavurumu açısından derin kültürel köklere sahip ritüellerdir. Bu gelenekler, ölen kişiye ve yaşanan kayıplara duyulan saygının yanı sıra, toplumsal dayanışma ve kolektif hafızanın canlı tutulmasına hizmet eder. Kadınlar tarafından icra edilen ezgili ağıtlar, hem bireysel hem de toplumsal kederin ifadesi olarak işlev görürken, yüzü bıçakla çizerek kanatma gibi eski yas alametlerinin çağdaş yansımaları, geleneksel yas kültürünün sürekliliğini gösterir. Özellikle tarihsel kriz dönemlerinde öne çıkan bu uygulamalar, Kazak halkının zorluklar karşısındaki direncini ve manevi bağlarını güçlendiren önemli bir kültürel miras niteliğindedir.

“Jeti ata” kavramı, Kazak kültüründe hem soy bağlarının korunması hem de toplumsal düzenin sağlanması açısından merkezi bir öneme sahiptir. Yedi kuşağa kadar akrabalığın bilinmesi ve bu sınırlar içinde evliliklerin yasaklanması, Kazak halkının etnik, kültürel ve sosyal bütünlüğünü koruyan temel bir norm olarak işlev görmüştür. Bu gelenek, dayanışma ve aidiyet duygusunu pekiştirerek toplumsal bağları güçlendirmiş, aynı zamanda sağlıklı nesillerin yetişmesini desteklemiştir. Magavin’in eserlerinde de görüldüğü gibi, “jeti ata” sistemi, sadece bireysel değil kolektif kimliğin de temel taşıdır ve zorluklarla karşılaşıldığında dahi Kazak toplumunun bir arada kalmasını sağlamıştır.

“Kökpar” oyunu, Kazak toplumunun kültürel mirasında hem geleneksel spor hem de sosyal dayanışma aracı olarak önemli bir yer tutar. Tarihsel kökleriyle göçebe yaşamın ve atçılığın becerilerini geliştiren “kökpar”, aynı zamanda toplumsal birlik ve eğlence için bir vesiledir. Magavin’in eserlerinde de görüldüğü gibi, “kökpar” oyunu zor ve karanlık koşullarda bile Kazakların direncini ve dayanışmasını yansıtır; bu yönüyle kültürel devamlılık ve kimlik unsuru olarak yaşatılmaktadır.

Geleneksel Kazak halk hekimliği, tıp ve teknoloji gelişmeden önce toplumsal sağlık sorunlarına pratik ve etkili çözümler sunan zengin bir uygulama alanı olmuştur. Hem mistik hem de rasyonel yöntemlerle tedavi uygulayan halk hekimleri, özellikle yaralanma ve iltihaplanmalarda sıcak demirle yakma ve keçeyle basma gibi dağlama teknikleriyle hastaların iyileşmesine katkı sağlamıştır. Magavin’in eserinde betimlenen uygulamalar, bu tedavi geleneklerinin sadece geçmişte kalmadığını, aynı zamanda kültürel bellekte önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Böylece Kazak halk hekimliği, tarihsel bir miras olarak günümüzde de değer taşımaya devam etmektedir.

Avcılık, sadece geçim kaynağı değil, aynı zamanda çeviklik, bilgelik ve saygınlık gerektiren bir gelenek olarak görülür. Magavin’in hikâyesinde ayrıntılı olarak anlatılan kurt avı “qasqır awlaw” veya “qasqır soğuw”, Kazak avcılık geleneğinin en heyecan verici ve zorlu türlerinden biridir. Böylece yazar, Kazak kültüründe avcılığın tarihi, sanatsal ve toplumsal yönlerini ele almıştır.

Kazak toplumunda misafirlik, sadece yemek ikramı değil; sohbet, eğlence ve sanatla zenginleşen bir sosyal etkileşimdir. “Qonaqkäde”, misafirin ev sahibine türkü, hikâye, destan söyleyerek ya da dombra çalarak sunduğu “misafir armağanıdır.” Bu gelenek, hem keyifli bir ortam yaratmak hem de misafir ile ev sahibi arasında sıcak bağ kurmak amacıyla uygulanır. Eskiden Kazak toplumunda gençler, küçük yaşlardan itibaren sözlü anlatım sanatlarıyla eğitilirdi. “Qonaqkäde” geleneği sayesinde yeteneklerini sergileme fırsatı bulurlar ve bu durum, hem aileyi hem de topluluğu memnun ederdi. Yazar Magavin’in eserlerinde bu gelenek, canlı biçimde anlatılır. Özellikle çocukluk anılarında “qonaqkäde”nin yer aldığı, ailece hikâye anlatılan, kitap okunan ve birlikte

vakit geçirilen huzurlu günler betimlenir. Kitap okuma da bu sözlü anlatı ortamına zamanla eklenmiştir. Sonuç olarak, “qonaqkäde”, Kazak kültüründe misafirlik adabının önemli bir parçasıdır; sanatı, sohbeti ve toplumsal bağı pekiştiren bir gelenektir. Günümüzde bu gelenek zayıflasa da, edebî eserlerde yaşatılmakta ve kültürel hafızada önemli bir yer tutmaktadır.

“Müşel jas” geleneksel anlayışı, günümüzde hâlâ canlılığını korumakta ve Magavin’in eserlerinde de sıkça yer bulmaktadır. Edebî metinlerde “müşel” terimi, yaş farkını belirtmek için de kullanılır. Örneğin birinin “bir müşel küçük” olması, onun 12 yaş daha genç olduğunu ifade eder. Müşel, Kazak kültüründe hem yaş hesabı hem de yaşamın anlamlandırılması açısından önemli bir etnografik kavramdır.

Kazak kültüründe “sıbağa” geleneğinin toplumsal, insani ve duygusal boyutları bulunmaktadır. Bu uygulama; yardımlaşma, dayanışma ve toplumsal bağlılık örneklerindendir. Kazak toplumunun cömertlik ve insanlık değerlerini yansıtan bu köklü gelenek, Magavin’in eserlerinde derin bir duygusal bağlamla işlenmiştir.

Kazak toplumunda kış hazırlıkları çerçevesinde yapılan geleneksel “soğım” kesimi ve bu kesimle bağlantılı sosyal uygulamalar, hem besin hazırlığı hem de toplumsal dayanışmanın bir parçasıdır. “Soğım” kesildikten sonra düzenlenen “soğım bası” denilen yemekli davetler; sosyalleşme, paylaşma ve topluluk içinde aidiyet hissini pekiştirme açısından önemlidir. Yazar Magavin’in eserlerinde; “soğım” kesimi, “soğım bası” ve “sıbağa” gönderme gelenekleri iç içe ve canlı biçimde anlatılır. Özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında bile bu etkinliklerin sürdüğü, insanların huzur ve paylaşım içinde bu gelenekleri yaşattığı vurgulanır. “Soğım”, Kazak kültüründe sadece bir kış hazırlığı değil, aynı zamanda toplumsal bağları güçlendiren, paylaşmayı yücelten köklü bir kültürel uygulamadır.

Kazakların geleneksel “tört tülük” hayvancılık kültürü; dinî, mitolojik ve sosyal temellere dayanır. Magavin, hikâyesinde bu kültürün Sovyet ideolojisi tarafından nasıl zorlandığını ve sarsıldığını hicivli bir dille ortaya koyar. “Beşinci mal” olan domuz, Kazak kimliğine yapılan bir müdahaleyi simgeler.

“Yerüwlik” geleneğinin amacı, köye yeni taşınanların yabancılık çekmemesi, köylüyle kaynaşması ve ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmaktır. Bu davetler, aynı zamanda yardımlaşma, dayanışma ve sosyal uyum açısından da büyük önem taşır. Magavin’in eserinde de bu gelenek yaşatılır; köye yeni gelen baytarın ailesi “yerüwlik” davetiyle karşılanır. Bu sahne, Kazak toplumunun misafirperverliğini ve toplumsal dayanışmasını yansıtır.

Kısaltmalar

akt.	aktaran
anat.	anatomi terimi
ask.	askerî terim
BAB ~ BEE	<i>Bir Atanıñ Balaları</i> ~ Bir Ecdadın Evlatları
bk.	bakınız
BT ~ BM	<i>Besinşi Tülük</i> ~ Beşinci Mal
DTS	<i>Drevnetyurskiy Slovar</i> ~ Eski Türkçenin Sözlüğü
ed.	editörler
esk.	eskicil kelime
etn.	etnografya terimi
JQS ~ YKS	<i>Jüsiptiñ Qızı Svetlana</i> ~ Yusuf’un Kızı Svetlana
KH ~ KM	<i>Karlagtan Hat</i> ~ Karlag’dan Mektup
KT	Kazak Türkçesi
QA ~ EA	<i>Qıysıq Ağaş</i> ~ Eğri Ağaş
QÄTS-2, 4, 5, 6, 8, 9,10, 11, 13, 14, 15	<i>Qazaq Ädebiy Tiliniñ Sözdigi</i> (Edebî Kazak Dilinin

	Sözlüğü), 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15. ciltler
QQKSA ~ KHGSA	<i>Qara Qağaz Kelgen Salıq Aşam</i> ~ Kara Haberi Gelen Salih Ağabeyim
QTKAL	<i>Qazaq Tilindegi Könergen Atalımdar Luğatı</i> (Kazak Dilindeki Eskicil Adlandırmalar Lügati)
QTTS	<i>Qazaq Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi</i> (Kazak Dilinin Açıklamalı Sözlüğü)
Lat.	Latince
OT ~ RA	<i>Orıstıñ Töresi</i> ~ Rus Asilzadesi
sos.pol.	sosyopolitik terim
TT	Türkiye Türkçesi

Kaynakça

- Aksan, D. (2017). *Dil, şu büyüğü düzen*. 4. Basım. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2018). *Türkçenin sözvarlığı*. 2. Basım. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Alimbay, N. (ed.) (2011). *Qazaqtıñ etnografiyalıq kategoriyalar, uğımdar men atawlarınıñ дәstürli jüyesi*. C. 1, A-D. Almatı: DPS.
- Alimbay, N. (ed.) (2012). *Qazaqtıñ etnografiyalıq kategoriyalar, uğımdar men atawlarınıñ дәstürli jüyesi*. C. 2, E-İ. Almatı: RPK “Slon”.
- Artıkbayev, J. O. (2006). *Jeti jargı*. Almatı: Zan Edebiyatı.
- Çelik, A. (2022). *Türk folklorunda levirat*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Durbilmez, B. (2013a). Halk Bilimi araştırmalarının 100. Yılında “Halk Bilimi” ile “Edebiyat”ın ortak alanları ve “Halk Edebiyatı” üzerine bir değerlendirme. *Millî Folklor*, 13/99, 101-112.
- Durbilmez, B. (2013b). Tatar Hatını Niler Kürmiy’de evlenme kültürü. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 207, 1-34.
- Durbilmez, B. (2017a). *Türk dünyası kültürü-1*. İstanbul: Ötürken Neşriyat Yayınları.
- Durbilmez, B. (2017b). *Gelenekli Türk anlatıları-1*. İstanbul: Ötürken Neşriyat Yayınları.
- Durbilmez, B. (2019). *Türk kültür coğrafyası, halk bilimi ve edebiyat araştırmaları*. İstanbul: Ötürken Neşriyat Yayınları.
- Grodekov, N. İ. (1889). *Kirgiz i karakirgizı Sır-Dar’inskoy oblasti. T. 1, Yuridiçeskiy bıt*. Taşkent: Tipo-Litografıya S. İ. Lahtina.
- Gümüş, Ş. (2025). Türk mitolojisinde koruyucu iye-ruh inancı. *Türk Edebiyatı Dergisi*, 618, 22-29.
- Hazbulatov, A. R., Sultanova, M. E. ve Şaygozova, J. N. (2017). *Animalistiçeskaya vseleonnaya kazahskoy kul’turıy v diagramme epoh*. Astana: KazNİİK.
- Iskakov, A. ve Veli, N. (ed.) (2011). *Qazaq әdebiy tiliniñ sözdigi, On bes tomdıq*. C. II, IV, V, VI, VIII, IX, X, XI, XIII, XIV, XV. Almatı: Til Bilimi İnstitutı.
- Januzakov, T. (2008). *Qazaq tiliniñ tüsindirmeli sözdigi*. Almatı: Dayk-Press.
- Jünisov, A. (1992). *Babalar дәstüri*. Almatı.
- Kaplan, M. (2019). *Kültür ve dil*. 36. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karabulut, F. ve Ospanova, G. (2013). Örtmece sözlerin mantığı: Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde karşılaştırmalı model analizi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (Teke)*, 2(2), 122-146.

- Kenjeahmetuli, S. (2013). *Qazaqtıñ salt-dästürleri men ädet-ğurıptarı*. 2. Baskı. Almatı: Atamura.
- Keykin, J. (2002). *Qazaqtıñ 7777 maqalı men mäteli*. Almatı: Ölke.
- Korkmaz, E. (2008). *Eski Türk inançları ve şamanizm terimleri sözlüğü*. 2. Basım. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınları.
- Kunanbay, K. ve Kabden, M. (2008). Qazaq halqınıñ urpaq ösirüw ulttıq salt-dästüri. *Türkologiya*, 5-6, 71-80.
- Kuralı, A. (1997). *Qazaq дәstürli мәдениетиниң entsiklopediyalıq sözdiği*. Almatı: Sözdik-Slovar'.
- Magavin, M. (1973). *Bir atanıñ balaları*. <https://magauin.com> [Erişim tarihi: 01.04.2023].
- Magavin, M. (2004). *Kökbalaq*. Almatı: Atamura.
- Magavin, M. (2006). *Besinşi tülük*. <https://magauin.com> [Erişim tarihi: 01.04.2023].
- Magavin, M. (2007). *Qıpşaq aruwlı*. Almatı: Atamura.
- Magavin, M. (2023). *Eğri ağaç*. (akt. Ospanova, G.). Ankara: Bengü.
- Magavin, M. (2023). Beşinci mal. (akt. Ospanova, G.). *Kardeş Kalemler Aylık Avrasya Edebiyat Dergisi*, 200, 41-52.
- Magavin, M. (2025). Bir Ecdadın Evlatları. (akt. Ospanova, G.). *Kardeş kalemler Aylık Avrasya Edebiyat Dergisi*, 224, 75-85; 225, 68-77; 226, 59-74.
- Matjanov, K. İ. (ed.) (2021). *Ulı dala oyındarı. Oyındıq folklor*. Almatı: Service Press.
- Nadelyayev, V. M., Nasilov, D. M., Tenışev, E. R. ve Şçerbak, A. M. (ed.) (1969). *Drevnetyurskiy slovar'*. Leningrad: İzdatel'stvo Nauka, Leningradskoye Otdeleniye.
- Orozobayev, M. (2014). *Kırgızcadaki İslam öncesi geleneksel inanç ve inanışlarla ilgili söz varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ospanova, G. (2021). Kazak yazar Muhtar Magavin'in hayatı ve edebî kişiliği. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 298-312.
- Ötemisova, G. J. (2012). *Qazaq tilindegi könergen atalımdar Luğatı*. Almatı: MAB.
- Samoyloviç, (1915). Zapretniye slova v yazıke kazak-kirgizskoy zamujney jenşçınıy. *Jivaya Starina. Periodičeskoye İzdaniye Otdeleniya Etnografii Imperatorskogo Russkogo Geografičeskogo Obşçestva*. Petrograd: Tipografiya V. D. Smirnova, Yekaterinskiy kan. No: 45, Vıp. I-II, 161-168.
- Staseviç, İ. V. (2011). *Sotsial'nyy status jenşçını u kazahov: traditsii i sovremennost'*. Sankt-Peterburg: Nauka.
- Tavulı, A. (2017). *Qazaq salt-dästürleri*. Almatı: Balavsas Baspası.
- Yudahin, K. K. (1985). *Kirgizsko-russkiy slovar'*. *Kırgızça-orusça sözdük*. C. 1, A-K. Frunze: Glavnaya Redaktsiya Kirgizskoy Sovetskoy Entsiklopedii.